ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 8-9
1936
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

6-ий рік видання.

ЗМІСТ

8—9 (65—66)-го числа за серпень—вересень 1936 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

ЗУСТРІЧ

Дівчатко піднесло ручку, неначе проповідник:

— А там, Атале, в тому райському садку, де похожає Агнець, — квіти співають, як пташки. А пташки людськими словами розповідають чарівні пречарівні казки. І нема в тих казках нічого страшного або лихого: ні про жахливу Ґорґону, ані про ненажеру Мінотавра.

Молоденький варвар, ще майже дитина, щасливо посміхався. Доструґував гладенько вичищену, мов із слоновини, сопілку, що мала бути забавкою-дарунком для його малої приятельки-вчительки, Фільомени. Хитнув головою, відкидаючи з чола пасмо волосся:

— Добре було б, Фільомено, відпочити в тому твоєму садку, замість того, щоб, мов осел, крутити пекареві жорна! Ех, добре б!...

— І відпочинемо, Атале, — переконано присвідчила дівчинка. — Відпочинемо, коли закінчимо працю „на винниці Божій“. Тільки ж... — і Фільомена, наслідуючи рух, що підгляділа його в дорослих, — розклала широко ручки в повітрі: — тільки ж, я ще маленька й жадної праці на винниці ще не робила. А ти — аджеж не на винниці, а тільки у пекаря працюєш... Тож що маємо робити? — Чекати, аж прийде час...

За розваленою стіною, що відмежовувала тісне подвірячко Фільомениних батьків від сусідньої пекаревої оселі, зачулися кроки, потім — своєрідний згук: сипалося зерно до дзвінкого посуду. За тими добре знайомими згуками залунало не менш знайоме:

— Язиґу!... До жорен!...

Атал мотнув головою, як кінь, готовий зірватися до скоку. Швидким рухом встромив під камяну плиту недокінчену сопілочку та ніж і плигнув на мур.

Звідтіль одним скоком уже був біля жорен. За хвилину було чути одноманітний, шелестливий згук жорен та тихий, монотонний спів малого варвара.

Фільомена залишилася сама. Знала, що треба бути спокійною й терпеливо зносити прикрощі. Тож не плакала, не нарікала. Ремствування боло б зайве: матуся не почула б. Вона продає на торзі риби, що їх наловив і знову ловить тато.

Коли ж нема риб, тато ще перед світанком привозить багато-багато ярини, навантаженої на „Прокне“ — ослику сусіда Ґлявкіона. Тоді мама продає ярину. Де ловить тато рибу — Фільомена не знає. Так само не знає вона, де росте ярина. Чула тільки, що той садок, звідкіля привозять зеленину, гарний. Таж напевне він не такий чудовий, як садки райські, що про них раз-у-раз оповідає дівчинці мати. І Фільомена уявляє собі зовсім виразно рай та його садки й дуже докладно переказує про них усе єдиному своєму приятелеві — Аталеві.

Фільомена народилась уже „вільна“ в тісній, але ж у „власній“ мазанці на Субурі — вбогому маєтку своїх батьків, що викупилися з рабства на волю. Ця „воля“ була в тім, що вони вже не мешкали „у чужих“, як кожний купований раб. Натомість самі мусіли дбати про їжу, а не діставати з панської руки ту ж таки саму миску вареної квасолі з салом, яку мали й у своїх панів. А дбати про їжу — це значило не бути ніколи вдома. Так, немов увесь дім існував тільки для Фільомени, що була замкнена в ньому з ранку до вечора.

Батьки — християни не пускали її гратися з ватагою брудних галасливих дітей, що ганяли запорошеними вуличками Субури. Страшно було, щоб дитяча отвертість і щирість не прозрадила їхньої святої таємниці, бо Фільомена не вміла говорити неправди. А хоча тоді й не було едикту на християн, таж кожного дня, кожної хвилини могли його знову оповістити.

Єдиний приятель Фільомени — це юний варвар — Атал. Кажуть, що він був невр, але ж Рим ліпше знав язиґів, як таємних неврів, тож і молодого Атала

звали збірним найменням: „Язиґ“. Тільки маленька Фільомена намагалася поправно вимовляти його тяжко-вимовне особисте імя. Йому ж нагадувало це ще ті часи, коли він був у своїх мокрих лісах, де його колисала в обіймах люба ненька, що звалася подібно, як він. І може саме через те Фільомена була для дикого хлопчини єдиною радістю його життя.

Коли Атал перескочив через пекарів мур, — Фільомена хвильку сиділа тихо на старім, покинутім під стіною, заржавілім якорі. Вона думала, що по неї прийде ясний Янгол з білими, шовковими крилами, погладить її по голівці й так ніжно, мов дзвоником продзвонить, скаже:

— Іди, бідненька, йди! Я відчиню тобі двері „райського“ садку.

Звичайно Янголи приходять із неба. Тому Фільомена відкинула назад голівку й сперла її на широку лапу якора. Лежала, дивилася на небо, чекала й думала. Сьогодні вона хотіла прохати Янгола, щоб дав їй, або принаймні показав ту пальму, що її дають „переможцям життя“. Якраз дуже тяжко було зрозуміти, що то є „перемога“ взагалі, а ще тяжче, як можна „перемогти життя“.

Фільомена дивилася на великі хмари, що помалу плили небом. Вони укладалися в образи страшних потвор. Ось вона бачить голову Мінотавра, що спровола немов переміняється в дужого Кентавра, а цей розривається на шматки. З них повстає злющий Кербер. Він шкірить на Фільомену зуби й грізно гарчить. Та не довго: позад нього появляється очікуваний Янгол у сліпуче білій хмарі своїх широких, кучерявих крил. Повільно злітає він до Фільомени, що ледве чує колисливий спів Язиґа.

Коли по часі ясноволоса голова хлопця-варвара виткнулася з-поза муру, Фільомена, притиснувши ручки до грудей, міцно спала під заржавілим якором. Не турбувало дівчинки й те, що западаюче сонце сповивало її своїм нематеріяльним, сліпучесяйливим пурпуром.

*

Одного дня зник і єдиний Фільоменин приятель.

Хлопцеві набридло заступати пекареві осла, дарма, що пекар не був людина зла й не знущався над Язиґом. Таж Атал не раб. Він син вільного слуги — закладника, що його забули свої на чужині. Підрісши, вибрав він собі єдину надійну дорогу: вступив у військо до римських леґій.

— Чи ж побачу тебе ще колись? — обнімала приятеля за шию мала Фільомена.

Атал крутив головою:

— Навряд! Можуть мене послати далеко-далеко.

— А все ж таки, може зустрінемось?

— Хіба що в твоєму чарівному садку! — потішив її варвар. — Але, — додав щиро, — і на порозі смерти рад би я віддячити тобі за твою ласку, мила Фільоменко! Ти ж бо єдина на чужині звала мене так, як кликала мене моя матуся. Вона й ти — ви дві були добрі для мене. Я молитимусь за тебе твоєму Богові.

*

І проминули роки.

Не мріяла вже більш Фільомена про райські садки, не чула райських казок і тільки часами у сні бачила ясного Янгола. Тепер вона мала багато праці, бо ж зявилися менші сестрички й брати. Треба було помагати матері, заступати її й вдома, й на торзі. Тож ходила по воду до далекої криниці, варила, прала, продавала й рибу, й квіти. Особливо квіти, бо ж кожен охотніше купить троянду від молодого дівчатка, як цибулину від зівялої беззубої баби.

Саме перед Фльореаліями затрималася Фільомена біля фонтану. Бризкала водою троянди, розложені в кошику на оксамитовому, вогкому моху. Вулиця потопала в далині в соняшному світлі. Сліпуче, не стримуване хмарами, воно ніби ставило межі щоденному, звичайному життю. За тією світляною запоною починалась апотеоза невмиручої слави, що не знає ані тіней, ані не вяне, як ці земні квітки, що падали до Фільомениних ніжок разом із бризками води.

Не знати чому наростала в душі тривога, що піднімала її в гору, ростила крила до лету й межувала аж із екстазою. Так виразно й певно відчула знenацька Фільомена, що мета життя — це безкрая ра-

дість, така велика й безмежна, що її не може зрозуміти земна істота, хіба відчує тільки, що та прийдешня Радість не має меж часу й простору...

— Таж йдеш ти, нарешті, з нами, чи ні?

Хтось трусив її за плечі й говорили якісь голоси.

— З вами? Куди?

Дзвінкий сміх відповів на Фільоменин запит:

— Таж вона, дівчатка, закохана!

— Але!... Вона гордує нами...

— Ніхто й ніколи не бачив її з хлопцем!

— А чи ви її бачили коли в храмі Венери?

— Пст!... Ані в храмі Вести!

— А хто бачив її на процесіях?

— А знаєте, дівчатка, чому?

— Ні!... Ну-ну, чому?

— Вона — християнка!

Дівчатка перестали сміятись, бож останнє слово кинуло на них тінь, а на Фільомену впало важким покривалом смутку. На мить немов почула біль у скрані, й нагло похололи руки, а ноги стали ніби чужі й не могли ворушитись. Таж все це тільки на мить. Вже за хвилину вона випросталася й усю її душу заповнили спогади й образи з дитинства. Ось хмара. Вона там, колись, творила темні й ясні образи життя, ті „життєві потвори“, що їх треба перемагати й що за ними виростає, розірвавши їх на частини, ясний Янгол з кучерявими сліпучими крилами. І знову стало легко, ніби він ще раз торкнувся її чистого чола й покликав:

— Ну, йди, бідненька, йди. Я відчиню тобі двері до райського садку.

Тільки напруживши всю волю, вернулася до дійсности. Її трясло кілька рук товаришок. А хтось зривав із шиї тоненький, з волосся сплетений ретязьок із малим, деревяним хрестиком, що його вирізав ще Язиґ.

*

Того дня пішла Фільомена по воду, не знаючи, що знайде там вогонь. А знайшла: як християнку, засудили її на „вогненну смерть“ у живих смолоскипах, що мають у ці свята освітлювати цесарські садки.

Там до пянливих пахощів несчислимих квіток примішаеться гострий пах смоли та сірки, що ними просяклі тканини, якими огорнені до півтіла живі смолоскипи... І той пах, вкупі зо смородом палених тіл — це радощі „божеського“ цезаря та його прибічників.

Ще порожні алеї, бо ж пітьма ще не впала на Рим. Сива імла наростає між темними силюетами дерев у глибині цвітучих кущів. Нарешті несміливо моргнула перша зірка. Блимнула своїм ясним очком і зникла, жахнувшись. А небо збліділо й потемніло.

Але земля не така вражлива, як небо: звикла вона до смороду пожарів, стогону вмираючих, випарів безневинної крови...

Залунали ритмічні кроки. Коло кожного стовпа розставили леґіонерів при людських жертвах, щоб хтось не допоміг засудженим втекти від смерти. Впав рвучкий, короткий наказ, приглушений, бо близько був „божеський“ імператор. Нечутно розбіглися босі, півголі раби. Слухняно стали навколішки під кожним стовпом, готові на даний знак запалити приготовлене багаття. На те — раби, щоб виконувати смертні присуди; цього не доручаеться вартовим воякам. О, вже зашкварчало багаття...

— Атале!

Чи вітер заніс це слово з далекого краю? Чи то чари якісь?...

Вояк із забобонним жахом підвів блакитні очі на „свою“ християнку. Може й справді, як говорить люд, „чарівники“ вони, отсі засуджені на вогненну смерть. Бо хто ж у цілім Римі знає це найменння, що його він сам уже давно забув?

— Атале!...

Глянув уважно й відчув, як серце стало шматком важкого металю й впало глибоко додолу. Глянув ще — й обірвалося воно та й пірнуло в безодню. З ясного, мов перлового личка дивилися на Язиґа ласкаві, глибокі, ніжні очі. Немов би вчора бачив він їх, бачив і те личко любе, що його так часто розглядав між рудими лапами великого якора...

— Мир із тобою, Атале! Не тривожся! — Лунає

зо стовпа. — Бачиш, я на те тільки озвалася до тебе, щоб ти знав, що от зійшлися ми ще раз.

І усміхнулась...

Мов гарячими щимками бере той ніжний усміх варвара за серце. Так, а може й дужче, як колись, як пригортала вона, — дитина, його самітнього покидька на цім широкім світі...

Такий самий перед очима Фільомени Атал, як і колись, на тісному подвірячку в Субурі. Прозорі, блакитні його очі неначе стали ще ясніші на обличчі, опаленому вітрами та спекою різних підсонь розлогої імперії. Швидко чорніють силюети дерев. Немов металеві стовпи чітко вирізьбились обриси на зеленаво-прозорому небі, що стало легше й прозоріше, як було перед хвилею. І заплакало срібними слізьми зірок...

Тихим посвистом пролетів наказ підпалювати „смолоскипи". Раби крешуть вогонь, а Аталові здається, що то Фільоменині очі крешуть його по закривавленому серці. І чує він, як палять його гострі іскри... Ах, нехай згорить у них і цезар... і Рим... і цілий світ... і його життя... Щось більше за кохання, повніше за співчуття, гостріше за біль, огортає варвара. Все, що відчував колись, зібралось у цьому тремтінню душі: і те, що було й уже забулось, і те сподіване, що мало прийти. І все разом протестує й кричить, вимагаючи для себе й для тієї прозорої дівчини, зарумяненої зо споду запаленим хмизом, частиночки щастя, права на життя в цьому широкому, просторому світі. Але чорними бовдурами диму чавить усе безмежна розпука. Бо ж — де те життя, коли все під владою смерти!... Повільної й тяжкої смерти...

Не зовсім розуміючи, пощо, вхопився варвар за лук і поклав стрілу. Але на мить спустив додолу зброю.

— Фільомено! Фільоменко!... Пригадуєш? Я обіцяв тобі віддячити за все... Як я можу тепер?... Як? Тільки так... — підніс лук і націлив на дівчатко стрілу.

Чорний дим кількома гадюками обвивається довкола Фільомениних ніжок.

— Фільоменко! Принаймні ти не будеш мучитися, зайво страждати. Нехай твій Бог змилується... Візьми і мене в той... твій прекрасний садок.

Стріла заспівала, пурхнула, як маленька пташка.

Кивнула голівкою Фільомена й немов тільки тінь голосу впала Язиґові в ухо:

— Візьму...

Глибоко вбилася зліва у груди воякова стріла. Припала, немов принесла не смерть, а поцілунок. Чистий і вірний, на віки вірний, як сама смерть безповоротна. Але ще тремтіло Фільоменине маленьке тільце, а може це пробігали по ній тіни вогняних язиків, що били гострими батогами в потемніле небо? А що, як жива?

Варвар швидко поклав другу стрілу й пустив не в серце, а — для певности — під вухо. В бючку. Пустив із повної тятиви, хоч і вірив у твердість своєї руки. Але... дим... Як заслона закриває він тіло, тільки ще, здається, грає легкий усміх на любому обличчі.

— Боже!... А що ж, як вона ще й досі жива?

І Атал, що було сили в руці — випустив третю.

В далині хвилювалися кривавою загравою лави живих палаючих стовпів. Удавано-радісні вигуки на честь цезаря переплутувались із звуковим мереживом тріскаючого в огні хмизу й запліталися червоно-жалібними стьожками — передсмертними стогнаннями жертв. Дехто з них пробував ще співати слова хвалебних гімнів, що падали святими квітками на палаючі жертовники. В нагрітому повітрі колихнувся вітрець і потяг на урочистий похід чад паленого мяса.

Перед лектикою цезаря бігли хлопчики й пригорщами сипали троянди, з боків ішли дівчата-рабині й кадили... кадили, аж звивалися хмари з того кадильного диму, а через них проходив пах і стогін.

Варвар відчув, як уся його істота наповнилась огидою, образою, жалем і гнівом. В голові, непризвичаєній до складніших міркувань, сплелися думки у вогненний вузол, а з того вузла увільнена й ясна видавалася тільки одна правда, що її навчали Язиґа у війську:

— „Вояк, що програв бій, жити не сміє!“

Ще раз кинув погляд, — немов віддав очі й душу, — вгору. Не бачив обличчя Фільомени, але ж бачив, ясно бачив над її головою розцвілий вінок сяйливо білого проміння. Не промовив нічого, тільки рвучко витяг меч...

*

Коли цезарів похід порівнявся з Фільомениним стовпом, два сенатори на хвилину перервали розмову. Їхні байдужі погляди обережно діткнулися до трупа молодого леґіонера, що впав наперед із устромленим у груди мечем. Торкнулись і відскочили з погордою.

— Видима річ — варвар, — з огидою кинув один.

— У лісах і в боях тільки можуть вони жити... Не в культурному Римі, — крізь зуби процідив другий.

— Не в міру вражливі...

— Дикуни!... *Лячерда.*

Дмитро Фальківський

ТА Й ПІДУ Ж Я...

Та й піду ж я за місто, в село —
Там, де межі здіймаються круто,
Там, де вітер сухим помелом
Замітає шляхи позабуті.

Поклонюся я низько житам:
— »Ви простіть мене, блудного сина,
Що я вас проміняв, прогадав
На сирени, на брук, на машини...«

Проспіваю я пісню весні:
» Гей, ти весно! Розплатана весно!
Заплету в твої коси пісні,
Повяжу із квіток перевеслом...«

Проспіваю про гамір машин,
Пригадаю минулеє з болем,
Розкажу, що в селянській душі
Не умруть ні волошки, ні поле...

Евген Плужник

ЛЮБЛЮ В УЯВІ...

Люблю в уяві декільки сторінок
Історії назад перегорнуть:
Яснішає мені далека путь,
Що приведе на землю відпочинок!
Коли відчую я міцний звязок
Між днем біжучим і простором часу,
Такі упевнені стають відразу
Мій кожний порив, кожна думка й крок.

І ось старанно в памяті ховаю
Я спогади великі і дрібні —
Бо і минулі, і прийдешні дні —
Мов сходи ті, що я по них ступаю,
Де незліченні споминів скарби,
Часів минулих досвід і наука —
Мені єдина певна запорука,
Від помилок, що я їх був робив!

Теодор Курпіта

ДЕСЬ В ЗАГРАВАХ

Десь в загравах куняє сонце
І в сірій мряці знову ми.
О, любий друже, не в бетон це,
А в серце лускають громи.

Снилась погода, пах румянку,
Алєя з квітами вузка...
І сонце радісного ранку
В росяних заспане бузках. —

Та що ж з тогó ? Рожеві мрії,
Всі намагання молоді
Бурунний вітер знов розвіяв,
Як срібну хвилю по воді...

5. III. 1936.

Теодор Курпіта

ОСІННЄ

Присвячую: О. В.

Нестримані, шорсткі, осінні
Шумлять і буряться вітри,
А в серці обрії ще сині
І на пері ще синій рим...

А шлях покритий срібним пилом,
І верби в білім молоці...
Ах, що ж так гай позолотило,
Немов хто сипнув з гаманців!

Це осінь... Так, це осінь мідна
Вітрами котить по землі,
І сонце в хмарах гине — блідне,
Як ключ одлетних журавлів...

Стерня біліється, мов крейда,
І стелиться долами дим,
Колись вона й до мене прийде
І тихо скаже: Ну, ходи!

Роман Дурбак

ЗАЛІЩИКИ

Пливу з товаришем на човнику Дністром,
Здалека мріє міст, прорізаний кордоном.
Несуть нас хвилі в даль, мов те мале перо,
А тепле сонце йде за нами в перегони.

Пливем на другий бік, бо й там є наш народ, —
Нараз щось румун гавкнув диким тоном
На знак, щоб завертать. Вертаєм. Задля псот
Не варто зачіпать циганів безбонтонних.

І там є наш народ, і там бували бої...
І наш Дністер увесь, і водна хвиля кожна, —
Та жеребом судьби розділені на двоє.

І — серце тисне жаль: чому, чому не можна
Помчать на другий бік, на рідні теж загони
І простягнуть братам тамошнім дві долоні?...

Заліщики, 25. VIII. 1935.

Осип Мошура

СМЕРТЬ ЛІСАРЯ

Він неодну спилив із пня смереку
і неодин спустив в долину трам,
бо вік скитавсь по склонах гір далеких
і нищив ліс, подібно злим вітрам.

Він хату мав, а в хаті жінку й діти,
та в них гостив в Великдень і Різдво,
бо мусів рік в колибі ввесь сидіти
мов Господом проклятеє єство.

І смерть отут його знайшла, у лісі:
Не прочував він вранці зла в душі,
як велетня з товаришем підрізав,
а той його, мов муху, придушив...

Ще раз прибув він до рідні в гостину,
кривавий труп, і, вмитий градом сліз,
він попрощав навік рідню й хатину
й на горбі ліг, звідкіля видно — ліс.

Та перед Свят його ще будуть ждати
в хатині тій, як досі ждали все:
Прийде вночі коханий муж і тато
і нам грошей на Свята принесе!

Н. Королева

ПЕРЕД БАЛЕМ*

Непереможена балетниця. Регабілітація. Мачушина інтервенція. Низка клясичних абсурдів. Еремітка. „Синиці“. Передбалевий час. Доньки мистців. „Мамки“. Мати Єлисавета.

Клясові дами даремно нагадували про „добрий тон“ і безвислідно сердито вигукували: цілий інститут хвилювався й гудів, як сполоханий рій. Та й як же інакше поводитися, коли прийшли сливе одночасно дві такі великі й майже неймовірні новини! Перша, — що в карнавалі відбудеться інститутський урочистий баль, на якому будуть приявні й батьки інституток та — що було далеко важливіше! — „гості“ — вихованці кадетського корпусу. Друга ж новина ще більш хвилювала. І була це не якась там чергова видумка, а безсумнівна правда. Бо ж у великій залі, під царськими

* IV. розділ споминів „Без коріння“. Описане в них життя в передвоєннім інституті для шляхтянок у Києві. *Ред.*

портретами оповістила її привселюдно сама директорка: в цих днях інститут відвідає імператриця Марія Федорівна, а з нею прибудуть два чи три великі князі. І... навіть усі вони можуть бути на інститутському балі!..

Кожна була дуже цікава, яка цариця, як вона поводитиметься, як буде одягнена, як виглядають великі князі, та як вони ставитимуться на балі до вихованок? А що ж, як навіть будуть танцювати?!.. Дискутуючи на ті теми, інститутки увечері й вранці, а то й серед дня, запопадливо працювали над ідеальним виглядом своїх нігтів і бездоганною білістю зубів. Чомусь уважали вони, що в цьому суть найважніших подробиць „доброго тону" й краси.

Про лєкції ніхто не дбав. Дарма, що кожен із професорів підкреслював інституткам, що її величність напевне буде цікавитися саме його предметом, „безперечно" прийде до кляси на його лєкцію й конче буде сама питати вихованок. З усього ж учительського збору одна тільки — вчителька танців, бувша балєтниця імператорських театрів, на наймення так само, як і очікувана цариця, — Марія Федорівна, нікому не нагадувала, що цариця „прийде на її лєкцію", але ж муштрувала інституток, як старший десятник у війську. І... так, як він, лаяла „всіх і вся".

Щоправда, праця, яку вона вирішила виконати, не була легенька. Але Марія Федорівна завзялася від свого проєкту не відступити. Доказувала вона, що всі рецитації, деклямації, продукції піяніна й подібні утерті точки, трафаретно конечні на кожній учнівській вечірці, — дошкульно нудні.

— „Тільки добре впорядкована танкова програма була споконвіку й до кінця віку буде єдиною блискучою забавою на урочисто-святковій вечірці!" — це було її непорушне credo й profession de foi.

І вона так завзято воювала за свої переконання на всіх учительських конференціях, що, зрештою, перемогла всіх. Тож, після „вступної" кантани на випадок „августійшої присутности на балі" та єдиної музичної точки — гри Миколи Віталієвича Лисенка на роялі, — ціла програма перейшла до рук самої Марії Федорівної.

А як це сталося, вона не зволікала ні хвилини, а враз почала „муштру" балєтних вмілостей. Так сказати б, вступом до тієї муштри був наказ Марії Федорівної, щоб усі вихованки, без вийнятку, пройшли клясами перед нею в „поході грацій". Цей похід виглядав так, що інститутки за тактом музики проходили, а водночас виконували руками гармонійні рухи над головою й переступали з пальців на пяту так, щоб носок правої ноги доторкався підлоги одночасно з пятою лівої, і навпаки. Балєтниця уважно оглядала кожну вихованку, й зморщивши свої наліплені брови, робила в памятковій книжечці таємні, часом навіть довгі помітки.

Тим часом ухвалили програму, яку вона уложила. Але ж повний тріюмф чекав Марію Федорівну після того, як вона покликала на одну з чергових проб повний склад інститутського

начальства, що прийшло, захопившись балєтом малих „семачок“, десятилітніх вихованок першого року науки в інституті [1]. Була це власна композиція вчительки: весняна ідилія цвітучої левади, куди позліталися метелики, мавки, жучки, бджілки, тощо, щоб радіти з життя. Чудовий був і менует та гавот [2], де танцюристки виступали в напудрованих париках та „паньє“. Непогана була й обовязкова „русская“, що цього разу мала комічний деталь: бояринями в „кокошніках і душегрійках“ [3] були, як на сміх, всі до одної німкені, бо ж ніхто, як вони, не надавався так на „русских красавиць“: високі, поставні, круглолиці, з обличчями — як кров з молоком, та з рухами „плаваючих лебедів“...

Але ж на тій пробі виконали інститутки тільки деякі, вже вивчені точки. Дальша частина програми ще тільки творилася. А тому після обіду, замість вести на двогодинний прохід, зганяли „фіґуранток“ і „солісток“ до великої залі. Таперша, маленька, безвиразна й безбарвна жінка, — що видавалася тільки додатком до рояля, а не окремою істотою, — покірливо вибивала на клявіятурі день-у-день ті самі мельодії, а Марія Федорівна, переплітаючи свої вказівки та завваги добірною лайкою й ущіпливими дотепами, відбивала такт долонями:

— Раз-два-три... Раз-два-три... Ізо, не став же ноги по-коровячому... Раз-два-три... Ваше преосвященство, Василевська, зволько ласкаво прислухатись: це ж гавот грають, а не „іспола еті деспота“ вам співають!...

— Ну, досить уже „отарного“ танцю... Солістки!...

Таперша жваво розсипала на роялі блиски та іскри „тореадора й еспанки“. Бо ж:

— „Балєтний виступ без еспанських танків — однаково, що стіл, обслужений без соли!“...

Зацокотіли кастанєти: „еспанка“ Мальчевська заточилася перед „тореадором“ — Мариною Данильчуківною. Ті, що не танцювали, могли сідати на лавках попід стінами. Несподівано погляд Марії Федорівної впав на обличчя Ноель і вловив на ньому щиру посмішку.

— А ти, сонна одаліско, чого зраділа? — Марія Федорівна „тикала“ всім вихованкам і всім давала додаткові прізвища. — Ну, кажи, чому смієшся?

— Смішно ж, Маріє Федорівна, бачити, як Марина тримає кастанєти!

— А що ж так у тім тебе втішає?

— Бо ж вона тримає їх, як ґітана, а тим часом зображує торера. До того ж чоловіки, чи парубки ніколи не підносять кастанєтів таким рухом над головою, бо то рух тільки жіночий. А крім того Марина відбиває „хоту“...

---

[1] В тім інституті 1-ша кляса була найвища, а не навпаки, як це є в сучаснім шкільництві. — *Ред.*

[2] Давні французькі танки. — *Ред.*

[3] Московські слова. Кокошнік = очіпок, кибалка. Душегрєйка = жіноча одежина без рукавів. *Ред.*

— Чи бач! — здивувалась чи розгнівалась балєтниця. — В якому ж це університесі ти таких мудрощів набралась?

— На кожній „плаца“, у кожному „патіо“, на всіх вулицях це можна бачити.

— Де, де на вулицях, у Києві, чи в Кобеляках?

А хоч би у Сан-Себастіян, або в Сан-Хозан. Також і в Піренеях на кожнім ярмарку повно гітан...

— Ах!... Ну, то ти так і говори!... Я ж забула, що ти в нас — „знатная іностранка“...

Біографія Ноель була відома й Марії Федорівній, як і всьому інститутові.

— У-гу-у! — протягла ще раз Марія Федорівна й продовжала: — Раз-два-три...

Раз-два... — і нагло урвала та вже зовсім поважно звернулася до Ноель:

— А може й ти умієш якийсь із тих танців?

За хвилину Ноель уже показувала вчительці, як бере в руки кастанєти „християнка“, а як „гітана“, а потім під звуки балєту з „Кармен“, незнаного в інститутських стінах, кинула цілий жмуток рухів і постав, що зілюстрували „малаґенью“, „севільяну“, „фляменку“, „халєо“ [1]... Марія Федорівна вже не лаялась і не злословила. Зміняючи один танок на другий, зупиняла вона Ноель і сама робила кілька танкових кроків, бажаючи поправок, немов вони змінили ролі. Скінчилося тим, що вчителька почала цілувати Ноель і оповістила:

— Годі з „тореадором і еспанкою“. Цієї каші не буде. А на еспанські танці підеш ти, Ноель, з „хотою“. Маємо чудову Глінкову музику, що її всі знають...

І так, Марія Федорівна, сама того не знаючи, робила для Ноель велику послугу й давала їй повну сатисфакцію, бо доручила танцювати перед царицею ті самі „кафе-шантанні“ танці, за які мадам Рапне грозила отій „дивовижній, манастирці“ що „деморалізувала“ своїх подруг — вигнанням із інституту. До речі згадати тут, чим скінчився тодішній напад мадам Рапне на Ноель.

Директорка, діставши інформації від клясової дами, повідомила нерідну матір Ноель, що її пасербиці грозить видалення за недобру поведінку. Мачуха ж дівчини, шляхтянка з Галичини, вельми енергійної вдачі, як і цілий її „войовничий“ рід, замість відповіді, сама приїхала до інституту.

На її домагання зібралися у директорки всі „компетентні у тих справах“ члени інститутського начальства. Коли мачуха почула, що всі обвинувачують Ноель „в занадто вільній поведінці“, відразу згодилася, щоб ту „дівчину звідсіля забрати“.

— Але на тому справа не скінчиться. Я буду приневолена подати до преси, що ваш інститут уміє так основно псувати дівчата в короткому часі, що покірлива, тиха, побожна й слухняна дівчина, взірцево вихована в манастирі, моральна в найменших

[1] Еспанські танки.

дрібницях, — стає небезпечна для моралі інших. Гадаю, що мені, як її нерідній матері дадуть віру, бо ж я, мачуха, не маю чого за неї особливо заступатись. А крім того, я спробую на ту справу звернути увагу може ще компетентніших осіб, як тут присутні...

Коротко кажучи, вислід тієї „милої“ розмови був такий, що Ноель і на далі залишилася в інституті. Про „хоту“ ніхто ніколи не згадував, але її товаришкам і учительському зборові наказали памятати, що дівча „виросло під зовсім іншим небом, ніж те, до якого вони тут звикли“. До того ж, ще й здоровя Ноель із весною дуже погіршало. Її остаточно примістили в окремому покою в інфірмарі. Так стала вона інститутською самітницею.

Інститутський лікар, д-р Артур Шефер, оглянув хвору й вислухав її. Між іншим креслив їй лінії на плечах та грудях. Коли ж дівчина вийшла з його кабінету, махнув рукою.

— Може до кінця науки в інституті ще витримає. А далі — то вже не наша річ.

— Хіба ж таки й справді так серйозно? — захвилювалася добросердна Юлія Миколаївна, лікарська помічниця — „старша сестра“. Вона жаліла кожне молоде життя й усіма способами намагалася зберегти його. — Але ж можна ще спробувати докторе...

— Сестричко! — перервав її мову лікар, — що спробувати? Які можуть бути спроби побороти систематичний абсурд? Та й не один! — Цілу низку клясичних абсурдів, що з них складається вся тутешня система. А найбільший — це наш інститутський статут, взорований на давнім, зложенім ще мадам де Ментенон для виховної жіночої установи у Франції. Відомо ж, що „что рускому здорово, то нємцу смерть“. Але ж ця думка залишається правдива, коли її відвернути. Подивіться самі... — лікар почав вичисляти характеристичні своєрідності інститутського життя. Згадав насамперед одежу: важкі, камлотові сукні з таким декольте, що з нього мусять виступати плечі „на два сантиметри“. Прикриті ж вони тільки батистовою пелєринкою. Тим часом у клясах по кожній лєкції відчиняють усі вікна, незалежно від того, скільки ступенів морозу надворі. І по науці раз-у-раз „провітрюють“ усякі помешкання, а між ними й спальні, які потім ніяк не можна нагріти. Видима річ, що все було б добре для Франції, особливо для її тепліших країв. Далі спинився доктор на укладі лєкцій та щоденних праць. Дівчата мусять щодня просидіти по 10 годин на одному місці. Бігати, кричати, скакати на перервах їм не дозволяють. Можуть вони тільки поважно проходжуватись. Замість руханки і вільних танків, що бодай трохи зменшували б дошкульну недостачу руху, — балєтні вправи з безконечними ходами, поклонами, „позиціями“, „шассе-круазе“, „глісадами“, мало не „пуантами“. Далі — їжа. Напричуд несмачна й нераціональна. Зовсім природно, що діти її їсти не хотять, а натомість напихаються всякими солодощами.

— Коротко кажучи, — щиро обурювався, лікар, — і для

здорової, загартованої дитини, все те — велика й тяжка проба. А ця ж — з соняшного Провансу, де вона звикла не тільки до соняшного тепла, але ж і до теплого усміху, до ласкавих облич черниць, що навіть в чорній рясі ніколи не тратять життєрадости, бо ж їм немає чого журитись. І от, цю дівчину привозять у холодну, сіру казарму, вчать „ставати в ряд“, їсти нестравні „пиріжки“ й товаришувати з людьми, що вважають за ідеал пристойности „тільки те, що трохи нудне“, а за „хороший тон“ — ніколи ні з чого не бути зовсім вдоволеним, пристосовуватися до психольогії людей, що... ну, що починають свій день прополіскуванням своїх кишок гарячою водою, званою „чаєм“, „русским чаєм“, чорт би його взяв! Ні, ця дитина ніколи не навчиться „тужити за недосяжним“ і прямувати до „туманних ідеалів“. — Кажу вам, сестро, ця дівчина мусить умерти не від туберкульози, а від того, що вона тут без коріння, вирвана зо свого грунту й пересаджена в цілком чужий. І тому вона й сама всім і завжди — чужа, чужа й одинока, самітня. Так, чим же їй поможете?

Юлія Миколаївна сперлася на стіл. Її втомлене й зівяле обличчя порожевіло. Трохи звогчені очі заблищали. Докторове порівняння Ноель із рослиною без коріння викликало в глибині серця несвідомий образ хирлявої пеляргонії в засохлому вазонку, що, може, в садку, на світлі й у теплі була б помітною „кольоровою плямою“... Чи ж не така й вона сама? Не усвідомляючи собі, кого якраз їй жаль — себе чи Ноель, схвильовано запитала:

— Але ж, Артуре Олександровичу, є ж якийсь спосіб?

— Гм... Ну, є. Аж два! — різко, як це буває у добрих із природи людей, відрізав лікар. — Перший: зробити з цієї дівчини тверду суху егоїстку, що цікавилась би тільки своєю власною особою, а ніколи нікому не дала б і частиночки свого серця. Бо ж тут для неї дружба — розчарування, непорозуміння, коротко: трагедія. Або...

— Або? — підвелася голова сестри, завязана білою хусткою.

— Або другий, порадити їй, щоб не зважала на ввесь тутешній порядок; на „товариство“ з його традиціями, тоном і забобонами та опінією громадянства. А передовсім не зважати на власну родину й з „кисейної баришні“, на яку її дресують, перетворитися на одиницю, що знає, чого хоче, але не має нікого, на кого могла б покладатися, крім себе самої. Це — моя прогноза для неї. Коли ж вона не схоче жадного з тих двох ліків, то ви, сестро, що сприяєте їй, будете провожати на цвинтар її труну. Так! Бо вона помре не з туберкульози, кажу, а з нуди, з порожнечі, з душевного холоду, з недостачі душевної поживи. Одно слово, як рослина без коріння...

Ноель остаточно перевели із загального помешкання до окремої „рогової“ кімнати в шпиталю, де вона мала постійно проживати. Був це запасний покій, що його тримали на випадок масового хорування інститутоок. Тому він майже завжди стояв пусткою. Дві великі вікні й скляні двері на терасу — бальокон провадили в гарний інститутський садок, з великими старими деревами.

Ноель жила зовсім сама. Сестра-жалібниця Аліна Михайлівна мешкала в сусідній, меншій кімнаті й приходила щовечора „пити чай“, позичити якусь книжку чи просто трохи поговорити, тобто ніби відвідати. Позатим Ноель не мала ніякого „догляду“. Вернувшись „з гори“ по науці в четвертій годині, дівчина залишалася сама й, змінивши однострій на вигіднішу власну одіж, могла жити й робити, що хотіла, без тих безупинних „завваг“, що, мов павутина, оплітали кожен рух дівчат там, „на горі“.

Такі умовини життя були найприємніші. Крім усього іншого, дуже перешкоджало Ноель зблизитися до своїх шкільних товаришок назнання московської мови. А тих, що „думали“ по-французьки було в цілій клясі крім неї, тільки три: кавказька княжна Каратова та дві українки — Марина Данильчуківна, що її мати була француженка, й Маюша Тарновська, з відомої родини українських діячів. Одначе й вони не відповідали вдачею Ноель. Княжна — гарна, як тонка англійська ґравюра, обожала власну красу, свій титут „найяснішої“ й цим виповняла свій світ, що ставав цілком відрубний від світу іншого. Марина, скромна й тихенька, з дрібними рисами в обличчі, чисто-гарнесенька французька „Агнесса“, не мала ні на що власного погляду, чи якогось окресленого бажання. Була типова „добре вихована панночка“, що вміє приємно усміхатись і слухати старших та загальної опінії. Маюша ж, дуже розвинена умово, дотепна й досить зла, що було видно з її колючих сарказмів, навмисне підкреслювала, що вона негарна й так ставила психольоґічні перешкоди, щоб критикувати її зовнішність та якнебудь співчувати їй. Але ж видко було, що те підкреслювання мало потішало бідну дівчину. Що далі, ставала вона все зїдливіша й дражливіша. Часто глузувала навіть із себе самої.

А проте Маюша була одною з найближчих подруг Ноель. Зближувало їх не тільки те, що вони говорили однією мовою, а ще й щось інше. Маюша була „шифристка“, тобто відзначена за добрі успіхи в науці, а крім того була й найліпша математичка в цілій клясі. Ноель же ніяк не могла дати собі ради з московськими математичними термінами. Тим то, спочатку, коли її вперше покликав до таблиці професор математики, то слухав її відповіді з великим здивованням, а потім не витримав і зареготав:

— Вибачте, мадмуазель. Я спочатку гадав, що не розумієте ви. Тепер же признаюсь вам щиро: нічого не розумію я.

Тож треба було якось порозумітися. В цім прийшла з поміччю Маюша, що перекладала для Ноель французьку математичну термінольоґію московською мовою. Так повстали зшитки, рукописні підручники французько-московської математики. Інспектор, довідавшись про них, назвав їх жартом:

— Ad usum Delphini[1].

Маюша підхопила дотепну назву:

---

[1] До вжитку Дельфіна (престолонаслідника в давній Франції).

— Якщо Лячерда — дельфін, то мені належиться титул єпископа Фенельона.

Так і залишилися до самого кінця побуту в інституті з цими назвами й жартом титулували одна одну:

— Altesse!...

— Votr Grâce!...

Іноді останню назву заміняли характеристикою Фенельонового учня — „Petit Démon“ („Чортеня“). — Але ж Богданова не пропустила нагоди, щоб додати своєрідний варіянт: тому що Маюшу називали Архимедом за її ерудицію та начитаність, то Богданова для зручности скоротила те наймення на „Ахметка“, що нагадувало їй рідний Крим, де жив її славнозвісний дядько архиєрей.

*

День балю зближався, через що все менш притримувались усі порядку інститутського життя. Ввечері, від 5-ої до 8-ої години, мадам Рапне нічого не повторяла так однотонно, як заклинання:

— Apprenez, apprenez, Mesdemoiselles, apprenes!... (Вчіться, вчіться, панночки, вчіться!)

В одноманітному притишеному гудінні, що звичайно панувало в клясі, зненацька виривався напівстриманий вигук, приглушений сміх. Часто вставала зо свого місця то одна, то друга інститутка й, підійшовши з приписовим реверансом до столу клясової дами, прохала дозволу йти на танкову пробу, або на вправи музики чи співу. І це „herumkutchieren“ (їзда в колі довкола), як називала фройляйн Оттилія кожний рух по клясі, — не карали й не нагадували, що один із найважніших обовязків вихованок поміж 5. і 8. годиною — це спокійно сидіти на своєму місці. Ті ж, що вже вивчили лекції, могли читати, вишивати, малювати, писати листи (тільки до батьків). Навіть було можна й тихесенько розмовляти зо своєю сусідкою, але так, щоб це нікому не перешкоджало вчитися. Коли ж хто хотів, чи потребував поговорити з товаришкою, що сиділа десь на іншій лавці, то на це треба було попрохати дозволу клясової дами й докладно умотивувати, чому інститутка пересідається: чи хоче спільно вчитися, або вдвох читати одну книжку, чи помогти в вишиванню, тощо. Тоді клясова дама наперед запитувала вихованку, чи вона вже вивчила свої лекції. Коли ж дістала позитивну відповідь, та коли мотив прохання був досить важний, — дозволяла йти до чужої лавки. Іноді ж такі прохання відкидала клясова дама без жадних пояснень:

— Немає в цьому жадної потреби!

Тоді всякі аргументи, докази й інтервенції були зайві. Як дали раз наказ, то вже жадні прохання не могли його взяти назад. Взагалі ж зо всього інститутського персоналу клясові дами були найтерпкіші. Вони немов підкреслювали, що ненавидять своїх вихованок і викликали їх на постійну й безоглядну війну без замирень. Видима річ, були й рідкі вийнятки, що тільки потверджували загальне правило.

В чому була причина тієї ненависти й переслідування, тяжко

сказати. Мабуть виховування підростаючого жіночого покоління день-у-день, рік-у-рік, а часом і ціле життя, — безмірно томило тих жінок, здебільша самітних, зівялих в одноманітній і нелюбій праці на шматок „насущного“. Ніколи не зазнали вони ні родинного тепла, ні спокійної, затишної атмосфери, прихильности чи ласки. Клясові дами, — чужинки, — були це звичайно колишні бони, що завдяки протекції впливових родин, де вони виховували дівчат, діставалися до інститутів шляхтянок. Тут вони мали забезпечене ціле життя: платню, помешкання, їжу, світло, опал, а навіть, згідно з старовинними статутами, належались їм окремі додатки (як і придворним дамам) на пудру, перуки й на свічки. Але ж одночасно їм так само слід було прийняти день-у-день, рік-у-рік таку ж саму порцію прикрощів від своїх вихованок. Що пять років платня автоматично збільшалася. По 25 роках могли покинути службу й діставали доживотну платню. Але ж могли служити й далі, і 30 і 40 літ. Тоді те, що назбиралося з доживотної платні, видавали „на руки“ враз усе, коли клясова дама покидала працю.

Крім чужинок були між клясовими дамами й росіянки, переважно інститутки-сироти, що вчилися „за заслуги батька“ на державний кошт. Скінчивши шкільну науку, така „державна сирота“ не мала куди йти й не була здібна заробляти на прожиток. Тож вона залишалася в інституті, щоб продовжати далі традиції своєї „Alma mater“, традиції ті самі, що колись цілий час дошкуляли їй самій. Спочатку така дівчина була т. зв. „пепінєрою“, опісля „допомічною дежурною“, а врешті ставала вже правдивою „клясовою дамою“. За 30—40 років така „синиця“ — сирота здебільша ненавиділа ввесь людський рід, а особливо його жіночу половину, а з цієї половини — найбільше молодь, бо ж до молодих належала будуччина. А в „синиці“ не було ні минулого, а ще більш не надіялася на будуче. Все, що минуло, було без приємних спогадів, без подій, без усміху, без бур, повне сірої нуди та морочливого гарчання у відповідь на дрібні, але колючі пустощі дівчат. Дарувати ж і забути все те мало хто хотів, чи вмів.

Дівчата ж відчували чисто звірячим інстинктом, хто і за віщо переслідує їх з ненавистю, а тому мстилиля, де і як могли.

Однак перед такою особливою подією, як баль, — затихало трохи й те вічно розбурхане море завжди бойових настроїв. І для клясових дам баль був подією не меншою, а може ще й більшою, як для багатьох інституток. Була це передовсім щербина в марудній одноманітності щоденного ладу. Разом із щоденною темносиньою сукнею-одностроєм, змінявся й настрій. У ясноблакитній святковій кожна „синиця“ почувалвся ніби помолоділою, ліпшою. Навіть часами обличчя прояснювалось усміхом, а звуки музики будили затерті й бліді, коли не спогади про факти, то бодай спогади про колишні мрії. І на хвилину ці воскреслі тіні оживали знову, заступали дійсність, що на ній, мов на брамі Дантового пекла, був напис:

Lasciate ogni speranza! (Залишіть всяку надію!)

Але ж тоді жадна цього не розуміла. Це нерозуміння било й далі своїм лихом в обидва боки...

У передбалевім часі володіла цілим інститутом майже монархічно бувша балєтниця Марія Федорівна. Цілий день чулися її оплески в долоні, що відбивали такт, або твердий, мов військовий, голос, що числив:

— Раз-два-три, раз-два-три...

За хвильку цей голос замовкав у залі, натомість у довгому коридорі дзеленчали сріблисто-ніжним голоском численні прикраси, що були припняті на пасі золотим ретязем. Як дух, ходила вона у підбитих ґумами, нечутних, але елєгантних черевичках. По лєкціях, коли професорів уже в інституті не було, Марія Федорівна залишалась ще, хоч і мешкала десь у приватнім, а не в інститутськім, помешканні. Тоді несподівано відчинялися двері. В клясу заглядала голова з гарною зачіскою, напудрована, але ніколи не нарумянена, з наліпленими бровами. Різкий голос вкидав прізвище „фіґурантки“ чи “солістки“. Не питаючи дозволу, тільки з напівпоклоном до клясової дами, додавала вона:

— До великої залі, на вправи!

— До рисувальні, на сольові вправи!

— До ґардероби, зо мною!

І з незрозумілим для того, хто його не знав, акцентом паризького „ґавроша“ додавала:

— Et hop! Plus vité que cela! Circulez! (А-гов! Прудко! Обертайсь!)

Впорядчицями вечірок бували тільки ті, що мали того року покинути школу. Тому в клясі першій, тобто найвищій, виконували ще іншу підготовну працю. Малювали „програмки“ вечірки. До цього змобілізували всіх, хто тільки вмів якнебудь орудувати олівцем чи барвами. Талановитіші виявляли власну творчість. Інші перекальковували вже готові образки та малювали їх барвами. Нарешті ще інші, призирливо звані „дєвкі-чернавкі“, тільки переглядали ілюстровані видання шкільної бібліотеки й закладали паперовими стьожечками сторінку, з придатним до скопіювання малюнком, звичайно з вінєтою. Останній дотик до тієї „мистецької сторони“ вечірки належав клясовій дамі: вона переглядала вишукані ілюстрації, цензурувала їх і передавала далі „до репродукції“. Програмок, часом зовсім непогано зроблених, готовили дуже багато, щоб стало для всіх гостей, навіть і тоді, коли б їх прийшло більш, як сподівались.

Нарешті, залишалося ще прикрасити велику залю, меншу — рисувальню та тепер спільно злучені три великі світлиці найвищих кляс. Прикраса саль належала до вчительок малювання та рисування. Їх було дві: стара Ольга Інокентівна, звана „Охра“, вся в гнідуватій одежі й у такій самій перуці, і молода, Юлія Вікторівна, що мабуть тільки що вийшла з Академії Мистецтв, гарна дівчина з вогнево-рудим волоссям і сліпуче білим кольором об-

личчя. Інститутки „обожали“ Юлію Вікторівну й за те, що була молода та гарна, і за товариську поведінку з вихованками, і за своєрідну хлопячість у поступованню. Але ж все це не перешкоджало приліпити до неї дражливе прізвище „клячка“ — слово, що ним Юлія Вікторівна звала липку гумку, вживану при рисуванню.

Учителькам „естетики“ дали до помочі найздібніших до тієї праці дівчат. Тоді раз-у-раз приходило до сутички з донькою славного на всю Російську імперію маляра М. В. Нестерова. Він малював Київський Володимирський Собор, мав величезний успіх у Парижі, а потім намалював свою знамениту картину „Святая Русь“, що свого часу наробила чимало шуму в мистецьких та літературних кругах. Хто з тих кругів відважився признатись, що не знає „Святої Руси“, діставав титул „сикамбра“ чи „тьмутараканця“. Ольга Нестерова була вийнятково гарна, висока, струнка дівчина, з величезними чорними очима на блідому, якби перловому, обличчі. Вона майже завжди була моделем для свого батька, позувала при мальованню ангелів, Св. Катерини, Св. Варвари, Св. Ніни, у славному „Великому постригу“ і т. ін., без кінця. Але ж на цьому й кінчалися звязки Ольги з мистецтвом, бо ж все разом із барвами й пензлем, усе, що вяжеться з рисунками й малярством, — вона ненавиділа цілим серцем, і не хотіла про те й чути. Щодо того не міг її зрозуміти ніхто — ні вчителі, ні інститутки. Хіба що єдина її „подруга“, — якби ж Ольга знизилася до того, щоб із нею приятелювати! — Ляра Ходоровська. Була це донька професора музики, відомого піяніста, знаного з добрих концертів. Його любили кияни, а дехто, як і він сам себе, вважав за визначного композитора. Ляра ж, коли була приневолена йти на батьків концерт, звичайно в святкові дні, то годилася на те тільки за „хабаря“, — тобто за якийсь значніший дарунок. В науці ж музики, здається, була остання в цілому інституті.

Ляра могла б зрозуміти Ольгу, але ж між ними не могло дійти до таких „дружніх виявів почувань“. Вони вчилися в інших клясах. Коли між дівчатами була така ріжниця віку, що вони вчилися одну чи дві кляси вище або нижче, то порозуміння ще було можливе, але більший інтервал уже зовсім нівечив можливості якихось тісніших взаємин. Для всіх „старших“ молодші були „дітвора“, „дітлахи“, або „немовлята“. Тим то старші могли малеччю в найліпшому випадку хіба тільки напіввибачливо гордувати. До того ж причинявся й статут, що забороняв всякі взаємини між ріжними клясами, немов це були не частини однієї школи, а ріжні школи. Тож, „звірята“, тобто вихованки нижчих кляс, не сміли ані гуляти в садку тими самими алеями, що ними гуляли старші, а також мали й свою окрему рекреаційну залю, що її звали старші погірдливо — „дитяча кімната“,... („nursery“).

Ця зневажлива постава до „малечі“ перекидалася й на клясові дами сьомої, найнижчої кляси. Їх, мовляв, офіційно називали „мамки“. Ця назва була дуже образлива, й тому вони обурюва-

лися „смертельно“, коли десь зачули це слово. У відповідь на те сердилися старші інститутки, що не жалували труду, щоб відплатитись. Одна „мамка“ почувалася безупинно ображена. Тому їй раз-у-раз додавали старші вихованки не менш моторне прізвище „Хрюшка“, себто чемну назву безроги. Друга „мамка“, німкеня, рідко коли „втішалася“ тим титулом, бо ж її безкрая терпеливість, доброта та мякість поведінки зовсім розброювала навіть інституток. Наприкінці свого життя ця німкеня-лютеранка прийняла православя й постриглась у черинці в Київському Покровському Манастирі. Тоді повстав освячений традицією звичай: всі інститутки, скінчивши курс, конче складали візиту преподобній „матері Єлисаветі“, колишній „фройляйн“ Ельзі Нідман. В її білесенькій мініятюрній келії з небарвленою підлогою розливались пахощі кипарису та яблук і залишали незабутні враження, подібно як і рожеві відблиски косого соняшнього проміння (бо ж мати Єлисавета мала вільну хвильку тільки понад вечір) на чорних мяких завоях та виблідлих, немов сльозами до прозорости промитих, колись блакитних очах всіма улюбленої матері-вчительки манастирської школи...

Іван Марків

ГЛИБОКА МОВЧАНКА

(Спомин)

I

Немилосердний час вириває картку за карткою з мойого життя, кидає їх на вітер, а вони — одна за одною летять далеко-далеко і кануть у Лету.... Тільки із деякої залишається у памяті, що там було записане. Із більшости нічого не остається. Замикається плесо душі, хіба — на диво — часом у сні присниться дещо, не кликане волею свідомости. Та спомини з юних днів стоять перед очима душі, гейби те все вчора діялося. Виринають постаті товаришів дитячих ігор, стукають об поріг свідомости пригоди, переживання... Такою постаттю, що все цікавить, захоплює, є не товариш — одноліток, тільки мій покійний дідусь по матері. Я його добре памятаю. Не можу забути свого дідуня Льва.

Бо й як же його забути? Того кремезного старця з „Kaiserbart-ом“, що то у церкві, спершись на крилос помагав дякам стихири співати? Я — в церкві — все оглядався на нього, все його обсервував, гейби пишався ним. А було, на мою думку — чим! Як бувало дідуньо зачне розповідати переживання зо своєї дванадцятирічньої військової служби, то слухачам дух запирало Слухалось із запертим віддихом, а молодеча фантазія доповняла, переінакшувала по своєму те, що не зовсім було зрозуміле.

Та вже найбільшою втіхою для мене і брата були відвідини дідуня взимку. Приходив він до нас майже що другий день, байдуже, чи був мороз на дворі, чи куревійниця - сніговія. Бо дідуньо ніколи з порожними руками не являвся. В кишенях його довгого кожуха було повно яблук. А яблука взимку для дітей це неабиякі ласощі! Здається, дідусь навмисне ховав яблука до пивниці для нас, щоб внуків погостити, бо в моїх батьків садку не було. Бувало, повстаємо вранці та заглядаємо у вікно, чи не появиться кремезна постать у високій баранячій шапці. — Вдивляємось у далечінь. Як довго не було, — ми сумніли. Нарешті виривалось із наших грудей: „Йдуть, ідуть дідо!" Ми метушились по хаті, бігали по запічку, по лавах, поза стіл та по печі. В нашій уяві усміхалися смачні яблука. Дідо входив до хати, вітався християнським привітом, а на нас гейби не глядів, гейби нас не запримічував. Ходив по хаті довгими кроками, затерав руки. Мама звичайно сиділа під кужілем і пряла, сестра вишивала. Випитавшись мами, що чувати, чи всі здорові, звертався до нас. — „Ну, а що мої внучата пороблюють?" — Наші погляди ковзалися від дідуневої голови до кишень. — „Ну, цього разу даруйте, хлопці, не приніс вам нічого". — Та ми не дуже вірили, бо кишені були віддуті, напучнявілі... Не від рукавиць, бо вони вже на лаві лежали. Дідуньо знову ходить по хаті, брови його грізно насуплені, та на устах двозначна усмішка. А слинка нам немилосердно пхається до уст, хоч ми її раз-у-раз ковтаємо.

Нарешті дідусь ставав перед матірю. — „Ну, доню, чемні були хлопці? — Чи милися нині, чи молилися?" — Ми шукали рятунку в матері. Бо з дідом жартів не було! Раз влітку замкнув мого брата до свинячого хліва за те, що він під неприсутність батьків налляв забагато з пляшки олію до капусти, а натомість налляв до пляшки води. Замкнувши брата до хліва, наказав мене, щоб його не випускати, а сам пішов додому. Брат кричав, репетував несамовито, а я не відчиняв. Аж врешті крикнув брат: — „Ґвалт, люди, горить!!!" Прибіг сусід і випустив брата зо своєрідної тюрми...

Ось і тепер вдивляємось у матір, що вона скаже. Бо, — чого доброго — якби якась скарга на нас, могли яблука назад помандрувати. Бувало й таке. Та мати дивиться на нас, усміхається. Це вже добрий знак. — „Трошки були чемні", — відказує мати. Дідуньо знову по хаті ходить. Зненацька жменя яблук летіла на запічок. Ми вмить кидалися на них, розхапували, боролися завзято за кожну штуку. А тут знову бух! Яблука з другої кишені. Вони опинялися в наших пазухах, але Божого світу довго не оглядали: завзято торощили ми їх молодими зубами разом із лупиною й зернятами. За кілька хвилин мовби татари перейшли по яблуках. Камінь на камені не лишився...

II

На схилку віку трапилася мому дідусеві неприємна пригода: прийшов до вуйка екзекутор фантувати за якийсь незаплачений

податок. Вуйка вдома не було. Представник влади нипав по хаті, по коморі й шукав чогось вартісного. Вподобав собі дідів кожух. Але зміркував, що може щось вартісніщого знайдеться. Заліз до скрині з біллям і тягне з неї сувій нового, білого полотна. Дідусь запротестував: вирвав „закуційникові“ тканину, кинув назад до скрині і ще сам сів на неї. — „Ти, старий дідугане, — каже влада, — та за тобою вже давно хроби в землі шукають, а ти ще тут роги показуєш?“ — Та дідо наглядно показав йому, що в нього ще кремезна рука до роботи, та ще й до чого іншого. Счинився крик. Урядування перервано. Незабаром прийшли „форлядунки“ аж із окружного суду. Дідуся обвинувачували за злочин чинної зневаги представника влади в урядуванню. Поїхали на розправу: дідусь, два вуйки й моя мати. Та вернулися додому вже без дідуня; окружний суд засудив старця на два місяці тюрми... І хоч обидва сини заявили, що самі кару відсидять, хоч моя мати також хотіла відсидіти, — не помогло нічого: спричинник мусів сам відбути кару. Добре пригадую собі, як гірко плакала моя мати; вдень і вночі її очі були залиті слізьми. Що тижня їздили діти відвідувати свого батька. Нарешті два місяці скінчилися і дідусь явився між нами. Здоров і бадьорий, як давніше. І зачав оповідати, як то кримінальники спочатку насміхалися з нього, а то й знущалися. — „Я здався на волю Божу“, — говорив він. „Робіть уже зо мною, що хочете. І я їх переміг. Просили мене опісля, щоб їм дещо оповідати, слухали різних історій із „Поученія“[1]. А коли зближався час моєї волі, — вони посумніли, а послідного дня майже всі за мною плакали“.

III

Жнива, — скрутна пора для рільника. Немає часу на довгий спочинок. На те буде час у глибокій осені й узимку. Кипить гарячкова праця, болить спина, піт заливає чоло, руки в часі короткого сну щемлять, — та все те дрібничка: жнива, — час надій, сподіванок, своєрідний мужицький одинокий „перший“, бо у панів їх дванадцять у році. Жнива, — заплата за цілорічний невсипущий труд. Жне хлібороб, складає та дрижить, щоб не наклинула сльота і надій його вітром у полі не розвіяла. Підводить хлібороб голову, глядить на кожну хмарку, що повзе на синяві неба, міркує, що з неї може бути. Бо не жарти це. Але ось вона. Чорні хмари, гнані вітрами, блискавки, грім, а за ними дощ струмком проривається. Кидає хлібороб працю, втікає з ниви, хоч як жаль йому розлучатися з нею якраз тепер. А дощ ллє. Мокне незжате збіжжя, мокне на пометі, мокне в кіпках. Селянин використовує хвилю й лягає спати; надолужує недоспані ночі. Спить вдень і вночі. На другий день починає нудитися. Потішає себе жартами, що і дощу тепер треба, бо люди з праці „попроривались би“. На третій день сльоти тривога змагається:

[1] Старинна книга, що з неї дідусь усе читав.

пропадає надія, кривавий труд у ніщо готов обернутися. Зерно зачинає пучнявіти, рости. Що буде далі? Вже сон очей не береться, в душу зневіра закрадається. Та дощ ущухає, хмари „проламуються“, а з-поза них що раз частіше зиркає на землю сонічко. Господи, дай погодицю, дай!

Наступає радісний день. Вранці небо чистеньке, повітря свіже, ярина росте, а люди гурмами в поле. Бо роботи повно: розпускати снопи, сушити, складати, звозити. Хоч зверху збіжжя зрослося, але ще багато не зіпсувалося. Хлібороб, що відпочив, кидається до праці, неначе голодний на їжу. Ось у такий день прибігла вуйкова дівчина до нас, щоб зараз тітка йшла до них, бо дідо їх кличуть. Матері вдома не було, — на полі. Побіг я за мамою в поле, знайшов, переказав, як і що. Затривожилась мати, взяла мене за руку й ми бігцем подалися до дідуня. Входимо. Дідуньо в чистій, довгій сорочці сидить перед столом на лавці. — „Добре, доню, що ти прийшла“. — „А що ж таке, тату?“ — питає мати. — „Що? Знаєш, доню, зараз буду вмирати“.

— Що ви, тату, говорите?

— Не тривожся, дитино, я таки за хвилю умру.

— Але ж тату! Таж ви здорові, принаймні так виглядаєте.

— Здоров був девятьдесять два роки, а тепер прийшов мій час. Власне перед хвилиною був священик і я приготовився у далекий шлях.

Матері очі слізьми зайшли і вона глянула на братову́, що біля печі стояла. — Вони над ранком, — каже вона, — сказали, що нині будуть умирати. — А де ж є Гринь? — питає мати.

— Казав я йому, — обізвався дідусь, — піти до пана і трави заарендувати; треба ж їм чимось худобу взимі кормити“.

— Якжеж, тату, так? Ви прочували свій кінець і його в дорогу вислали? — каже мати.

— Доню, на відхідне я його благословив на дальше життя, а моя смерть, — річ звичайна; вона не може стояти на перешкоді справам, що до життя вам конечні. Постеліть мені соломи на землі, нехай я на вічний спочинок ляжу.

— Тату, чому ж на землі? Лягайте в постіль.

— Власне з постелі устав я. Хіба ж ти, доню, забула, що сказано: „і паки возврати мя в землю, от нея же взят бих?“ Прийшов мій час і незмірно я радий, що свідомий свого кінця, що можу ще на вас поглянути, налюбуватися вами, з сусідами розпрощатися. Чи вірите ви мені, що моя душа радується во Господі? Незабаром я вас покину і прошу вас усіх, щоб ви не плакали за мною, а веселилися, бо ж нині, мої дорогі, якраз нині найкращий день мого життя. Коли на порозі нового життя гляну тепер поза себе, то бачу те старе життя з його радощами й горем, та воно так мусить бути. Були в мойому життю переступи Божих заповідей, та Милосердний простив мені їх нині. Гарячо я Його благав, щоб зволив мені стати одесную...

Настала мовчанка. Мати, заллята слізьми, гляділа на свого батька. — „Але ви таки мені постеліть“, — сказав знову дідусь.

Вуйна принесла соломи, розстелила на землі і застелила простиралом. — „А тепер підійдіть усі ближче. — Ходи й ти внуку — сказав дідусь до мене, — нехай вас благословлю". — Ми підійшли перед дідуня, впали навколішки, але що дідо говорили, — на жаль, не памятаю. Мабуть тому, що і я з мамою розплакався.

Ми повставали. Дідуньо вступив на свою постіль. Став навколішки і рукою тричі перехрестив малий підголовок. Ліг спокійно. Розплющив очі й випитувався, чи дуже збіжжя зросло. Прийшло кілька сусідок. Слова якось тяжко виходили присутнім із уст. Знечевя дідо заметушився.

— „Піднеси мені голову", — звернувся до матері, та поки мати вспіла вчинити його волю, — дідуньо простягнувся, порушив устами і — успокоївся. Моя мати нахилилася: — „Тату, тату, відізвіться, промовте"! — Та на устах дідуня була вже печать глибокої мовчанки.

Опака, 25. VIII. 1936.

О. д-р Лев Глинка

РОДИНА І ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ

Подружжя, як засновок родини — це найважніша клітина суспільного, національного та церковного життя. Це своє велике значіння в зорґанізованому людському життю завдячують подружжя та родина як своїй великій давнині, що нею перевищають усі інші форми суспільного життя, так також високому завданню, що їм прислуговує на основі Божого природного права, саме: родити та виховувати потомство, все нових звеличників Бога, нових членів Церкви, держави й народу. — Визначний німецький каноніст Кнехт змальовує значіння подружжя та родини в людському життю ось такими словами:

„Все соціяльне життя серед людства бере свій початок в родині, в тому звязку обопільної приналежности чоловіка і жінки, батьків та дітей. Людська родина являється як історично дослідна основа всякого суспільного життя, як первісний соціяльний організм. Можуть, чи могли бути місця та часи без держави, але нема людського життя без родинного союза. Родина це безпосередньо в людській природі обоснована та тою ж природою вимагана основна суспільна форма, щоб розмножувати, виховувати та розвивати людський рід. Умовиною, щоб здійснити мету родини, є різність пола та розродна сила людського роду [1].

Велика давнина та особливе значіння родини як основоположного чинника у розвою інших форм суспільного

[1] Handbuch des Katholischen Eherechts, 1928 ст. 2.

життя, як огнища, що зо свого природного призначення повинно дати людині найсильніші основи, щоб плекати індивідуальні й громадянські чесноти, видвигнули родину на перше місце перед усіма іншими культурними установами людства, і то не тільки серед поодиноких, у корисних умовинах розвинених народів, але серед цілого людства. Етнольоґічні досліди, як каже той же Кнехт у вище цитованому творі на основі численної літератури, — доказують зовсім певно, що подружжя та родина це первісні явища суспільного людського життя, а не вислід довгого розвою, як це твердили в другій половині 19. ст. натуралістично-еволюціоністичні теоретики; між ними H. L. Morgan в творі „Ancient Society“ (1877 р.) висловлював думку, що моноґамічну родину попередило 5 розвоєвих стадій. Вони починалися від нічим необмеженого полового вживання (schrankenlose Promiskuität), а кінчалися патріярхальною поліґамічною родиною, що безпосередньо попереджувала моноґамічну родину. Визначні етнольоґи Wilhelm Schmidt і Wilhelm Koppers, користуючись культурно-історичною методою в своїм творі „Der Mensch aller Zeiten“, 1924, опрокинули тези еволюціоністів як науково необосновані та в своїм досліді дійшли до висновків, що родина є така давня, як людство, та що подружжя як морально-правна установа своїм корінням сягає праісторії [1]. — Це знов іще один доказ, що твердження Обявлення, св. Письма старого Завіта (Кн. Битія 1, 27, 28; 2, 18—24) про моноґамічність початку подружжя згідні з історичною правдою.

Історики та дослідники подружжя й родини як суспільної установи та подружого права стверджують теж, що подружжя та родина в усіх народів мали сакральний характер, були чимсь святим, та що новоженці вступали в подружжя серед релігійних обрядів. Цитований уже автор Кнехт пише про характер подружжя в різних народів ось як:

„Подруже право від перших початків загально виказує сакральний характер. Як далеко сягають певні досліди, зустрічаємо майже в усіх народів поняття про подружжя як про святу річ. Поминаючи сліди праобявлення в тому, джерелом того загального явища є ймовірно таємнича розродна людська сила. Як праобраз та формальний принцип тієї сили насувається вдумливому розумові вища, або одиноко найвища сила. Родження дітей, розумом обдарених істот, підносить батьків високо понад царину чисто звірячого буття (animalischen Werdens), ставить їх діяльність у безпосередній звязок із творчою силою останньої, найвищої причини, а поняття про неї, в більш чи менш ясній формі, находяться всюди серед людей. Її означуємо ми та почитаємо як Бога, а вони самі, батьки, являються як органи Божества“ [2]. Тут уже приходиться підкреслити як висліди наукового до-

[1] Пор. Knecht — op. cit. ст. 2.
[2] Op. cit. ст. 3.

сліду вчених такі основні речі, конечні до розвязки нашої проблєми:

1) Подружжя й родина — це явища первісні. Вони своїм початком належать до праісторії людства, вони є установами природного права й тому основних норм щодо них треба шукати в природнім праві. Подружжя й родина — це основна суспільна клітина, що з неї творилися інші форми суспільного життя, й вони своїм буттям значно випередили існування держави.

2) Подружжя й родина в усіх народів, як поганських, так ще більш у християнських, мали сакральний, релігійний характер.

Подружжя й родина є джерелом різних відношень приватного й публичного характеру, що торкається як поодиноких людей, так також суспільности. Тому, що подружжя й родина своїм змістом обіймає ділянки приватного й публичного, державного й релігійного життя, від найдавніших часів установою подружжя й родини займалося законодавство цивільне й релігійне [1]. Розвязка всіх питань, звязаних із подружжям і родиною — це не легка річ із уваги на їх різнородні відношення, що їх вони витворюють. Про трудноші розвязки питань, звязаних із подружжям та родиною, писав уже св. Августин у творі: De coniugiis adulterinis 1, 25 (M. 40, 469) такими словами:

„Знаю добре, що питання про подружжя є дуже темне та замотане; не важуся також заявити, що я, чи в цім творі, чи в іншім, пояснив уже достатно всі його замотані трудноші, або що буду міг пояснити, якщо буде того треба".

При розвязці питань про подружжя входять у гру як правна сфера одиниці, людини, так також суспільности, що їх не вільно нарушувати. Тому треба вважати, щоб із одного боку не нарушити особистої свободи людини, що їй прислуговує на основі природного права вступати в подружжя, а з другого боку, щоб та свобода не перемінилася в самоволю, що може спричинити фізичну й моральну руїну цілої суспільности й народу, як це сталося з могутнім свого часу римським народом, з могутньою римською імперією в V. ст. по Христі передовсім через занепад обичаїв та руїну родинного життя римлян. У них у добі сили та могутности самоволя одиниць довела подружжя та родину до такої руїни, що римські жінки, зміняючи часто чоловіків, числили свої літа не за конзулятами, як це було в римлян у звичаю, а тільки за своїми чоловіками.

Св. Єронім оповідає, що був на похороні жінки, що мала за чергою 23 чоловіки, а вона сама була в останнього чоловіка 21-шою жінкою [2].

Коли в римській державі, як у нижчих, так і вищих клясах, запанував глибокий матеріялізм, а родинне життя підірвали розводи, що їх дуже легко можна було осягнути, та уникання по-

---

[1] Пор. Ks. Dr. J. Grabowski — Zagadnienie małżeństwa, 1934, ст. 5.
[2] Пор. Ludwig Domański — O małżeństwie. Warszawa 1932, ст. 23.

томства[1], не багато вже помогли в рятованню подружжя й родини, а слідом за тим народу й держави, закони імператора Августа „Lex Julia de adulteriis“ і „Lex Pappia Poppaea“, що накладали гострі кари на чужоложників, зобовязували всіх мужчин від 25—60 р. життя, а жінок від 20—50 р. життя, вступати в подружжя та мати потомство, а зокрема давали привілеї жонатим особам у спадковім праві. Подружжя й родина — це ніжні справи людського життя, що їх годі як слід наладнати в народі чисто людськими законами тоді, коли нема любови Бога-Творця та пошани до природнього закону. Дуже влучно зясовує ту проблєму варшавський адвокат Доманський у своїй праці: „O małżeństwie“ 1932, ст. 15, такими словами:

> „Але в органічнім світі крім закону життя постійно й незмінно діє також закон смерти. Кожна жива істота від хвилі свого початтня підпадає впливові обох тих законів. Від зовнішніх умовин, а головно від того, чи розумні істоти свідомо підпорядкують себе засадничим законам природи, залежить існування та нормальний розвій як одиниць, так і людських суспільностей. Закон життя толєрує деякі відхилення від його наказів, але домагається вперто, щоб вернутися до послуху й бути слухняним. Хто його осторог і напімнень не слухає й переступає означену природою межу нормального життя, той свідомо піддається тільки діянню смерти. Розправляється воно з ним скоро й безоглядно без уваги на охоту й спізнені прагнення вдержатися при життю“.

Для кожного народу, а зокрема для того, що в боротьбі з тяжкими умовинами свого політичного життя прямує до розвою, здорово наладнати справи подружжя та родини, згідно з природним правом — це хто зна, чи не найважніше питання його перемоги чи прогри в життєвій боротьбі, його розвою чи занепаду, його життя чи смерти.

Завдання цієї доповіді — зясувати, які компетенції має держава в справах подружжя та родини згідно з наукою католицької Церкви. Тому, що подружжя — це засновок родини, а родина повстає з законного подружжя, джерело основних норм подружжя й родини є одне і те саме, — природне право. З огляду на те, обговорю передовсім компетенції держави щодо подружжя, а її компетенції щодо родини порушу тільки принагідно. Проблєму родини й держави зясую в такім порядку:

1) основні принципи католицької Церкви щодо подружжя;
2) компетенція держави в справах подружжя й родини нехристіян;
3) компетенція держави в справах подружжя й родини християн.

Крім досить багатої наукової католицької літератури до тих

[1] Пор. Ks. Dr. Henryk Insadowski — Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo, 1935, стор. 66.

проблєм є ще й енцикліки Папів, а передовсім Льва XIII „Arcanum divinae sapientiae“ з 10. II. 1880 р. про подружжя, та Пія XI „Rappresentanti“ 31. XII. 1929 про християнське виховання дітей і його ж енцикліка „Casti connubii“ з 31. XII. 1930 про християнське подружжя. Вони авторитативно подають науку католицької Церкви щодо тих питань. Ті енцикліки є головним джерелом матеріялу, що обнятий цією доповіддю.

I. Основні принципи.

Основні принципи католицької Церкви щодо подружжя, як засновку родини, зібрав Папа Пій XI. в енц. „Casti connubii“ в таких словах:

„Подружжя не є установлене ані відновлене людьми, а Богом; не люди, а сам Творець природи Бог і відновитель тієї ж природи Христос Господь вивінував подружжя законами, потвердив його та підніс; тому тих законів не можуть змінити ніякі людські постанови, ані навіть супротивна умова подругів. Це є наука св. Письма, таке є постійне і загальне передання Церкви, це є урочисте опреділення Святого Тридентського Собору, який якраз словами св. Письма оповіщає та потверджує, що постійний та нерозривний подружий союз, його єдність та тривалість походять від Бога-Творця“[1].

Ось і вихідне становище для обговорення справ подружжя й родини в світлі католицької науки. Засадничі тези такі:

1) Подружжя, як засновок родини, установив Бог, як про це свідчить св. Письмо в кн. Битія I, 27, 28: „Чоловіка і жінку — сотворив їх. І поблагословив їх Бог, кажучи: ростіть і множіться, і наповняйте землю, і володійте нею“.
2) Бог установив подружжя, як союз між одним чоловіком і однією жінкою, іншими словами моногамічне подружжя, як про це свідчать слова св. Письма: „Тому оставить чоловік батька і матір і злучиться зо своєю жінкою, і будуть обоє в одно тіло“. (Бит. II, 23).
3) Бог установив подружжя як нерозривний союз чоловіка й жінки. Про це свідчать вище цитовані слова Кн. Битії.
4) Бог, установляючи подружжя, подав мету союза чоловіка й жінки — розмножувати людський рід, „ростіть і множіться“... (Битія I. 28) та обопільно доповнятися й помагати собі в життю: „Не добре бути чоловікові самому. Сотворім йому помічника, подібного до нього“. (Битія, II. 26).
5) Коли подружжя впродовж віків затратило свій вигляд і зміст, наданий йому Творцем, та занепало (полі-

[1] Cf. Acta Apostolicae Sedis, стор. 541.

ґамія, розводи, чужолоства), відновив його відновитель природи, Христос, заборонивши розводи, поліґамію та тим більш чужолоство. Коли фарисеї запитали Христа, чи годиться чоловікові відпустити свою жінку через якунебудь причину, покликався Христос на первісну установу подружжя Творцем такими словами:

„Чи ви не читали, що той, хто сотворив із початку, мужчиною і жінкою їх сотворив? І сказав: Длятого оставить чоловік батька і матір і злучиться зо своєю жінкою і будуть обоє в одно тіло. Так, що вже не двоє, а одно тіло. Що отже Бог злучив, чоловік нехай не розлучає". (Мат. 19, 4—6).

Тими словами Христос виразно підкреслив, що подружжя з Божої установи є нерозривним союзом чоловіка й жінки. Коли ж фарисеї намагалися ослабити рішучу відповідь Христа, вказуючи на Мойсея, що дозволяв давати жінці відпусний лист, Христос знову покликався на первісну форму подружжя, установленого Творцем, а про розпорядок Мойсея щодо відпусного листа для жінки висловився як про засіб уникнути більше зло, та ще раз підкреслив вище подану заборону такими словами:

„Мойсей ізза твердости вашого серця позволив вам відпускати ваші жінки, а з початку не було так. Та я вам кажу, що хто відпустить свою жінку, хиба за прелюбодійство і ожениться з іншою, прелюбодійство творить, а хто ожениться з відпущеною, прелюбодійство творить". (Мат. 19, 8—10).

Христос не тільки відновив подружжя, привертаючи йому первісний зразок, який йому надав Творець, але також підніс подружжя християн до гідности св. Тайни (Ефес. 23—32), щоб ще сильніш підкреслити святість подружжя, його початок від Творця, його велике значіння серед людства та дати змогу подругам користати з ласк св. Тайни, щоб вони вірно сповняли прийняті на себе обовязки в подружжю й родині, згідно з волею Творця.

Подружжя, установлене Богом, нормують у першій черзі Божі позитивні та природні закони; їх ніяка людська влада, цивільна чи церковна, не нарушивши справедливости та не підірвавши подружжя в його основі, не може ані змінити, ані тим більш знести.

Ось це найважніші вихідні тези, щоб розвязати питання про подружжя в світлі католицької науки, щоб розвязати питання про відношення подружжя й родини до держави та навпаки. Їх обєктивна вартість — це не хитка вартість більш чи менш умотивованих вислідів людського міркування, а тільки непохитна вартість обявлених Богом правд, що їх Церква все вірно зберігала й береже, та передає грядучим поколінням. На тих обявлених Богом правдах про подружжя спирається непохитність Церкви в усіх важніших подружих справах. Щодо тих Богом обявлених правд про подружжя, як і щодо інших обяв-

лених правд у св. Письмі, чи традиції Церкви, католики не мають ніяких сумнівів. Але й некатолики, навіть невіруючі, що щиро шукають правди, якби могли піднестися понад свої людські немочі та пристрасті й розглядати справи подружжя зо спілою застановою із становища високого завдання подружжя для суспільности, народу, держави та людства, ледве чи могли б знайти яку основу для сумніву. — Влучно зясовує причини хибної розвязки подружих питань та становище католицької Церкви в справі подружжя каноніст, професор Варшавського університету, о. д-р. І. Грабовський:

„Поправне унормовання подружих питань утруднювала деколи та умовина, що люди легковажили внутрішній зміст подружжя та не брали під розвагу його релігійних і суспільних елементів. Через поминання або недоцінення тих вартостей переважив індивідуальний бік. Видвигнення особистих цілей у подружжю ослабило одночасно суспільні цілі, а навіть було деколи причиною, щоб їх заперечити, а слідом за тим довело до руїни саму установу подружжя, або бодай позбавило його суттєвих властивостей. Впродовж віків багато наступів спрямували на подружжя, як поодинокі особи, так і суспільні гурти, а навіть держави. Боротьбу за подружжя викликали різні погубні для суспільности системи, що діяли майже в кожнім столітті і в різній формі, та що їх приклонниками були навіть різні релігійні віроісповідання. Ті численні й тяжкі наступи відпирала одинока католицька Церква в світлі Божого обявлення як сторож моральности та ненарушної правди. В той спосіб католицька Церква зберегла чистосту подружжя, а через неї здоровя родини й цілої суспільности“ [1].

Є різні ложні теорії про подружжя. Всі вони даються звести до таких чотирьох головних:

1) Перша теорія, прозвана латинським терміном abolicianismus (від abolere=нищити), уважає подружий союз зо своєї природи за щось недозволене й погане.
2) Друга, прозвана гуманізмом (humanismus) опреділює подружжя як союз з приватним характером.
3) Третя, звана натуралізмом (naturalismus), твердить, що подружжя не має ніякого звязку ані з обявленою релігією, ані з природною.
4) Четверта теорія — це цивілізм (civilismus). Її приклонники твердять, що тільки держава компетентна в подружих справах, бо своєю повагою підноситься вона понад релігії й понад приватний інтерес. [1]

В обсяг теми цього реферату входить тільки остання помилкова теорія щодо подружжя, тому й нею передовсім займемося.

---

[1] Пор. ор. cit. ст. 6.
[1] Пор. о д-р. Грабовський ор. cit ст. 8.

Нема ніякого сумніву зо становища католицької науки, що подружжя й родина, особливо з огляду на своє завдання родити й виховувати потомства, входить у сферу заінтересовання як Церкви, так держави, бо одній і другій звершеній спільноті достачає подружжя й родина нових членів, нових громадян і нових вірних. Ні державі, ні Церкві не може бути байдуже, чи підростаючі громадяни, підростаючі вірні, живуть у здоровій, чи нездоровій родинній атмосфері, чи вони виховуються на чесних, характерних, пожиточних громадян та вірних, чи ні. Тому відсуджувати цілком Церкву чи державу від компетенції в подружих справах є несправедливо; це значить не признавати однієї чи другої звершеної спільноти, Церкви чи держави, та їх завдань у людстві. Хто схоче поважно та обєктивно приглянутися до людської природи з її тугою за вічним щастям, тут на землі нездійснимою, та до її прямувань до добробуту, мира, розвою й вигоди в туземному житті, хто хоч на мить схоче, наскільки це в його силі, схопити цілість скомплікованих питань людського життя, той, хоч би був недовірком, ледве чи знайде основу до сумніву про потребу існування Церкви й держави та їх окремих високих завдань для людства. — Річ тільки в слушнім розмежуванню сфер діяння однієї й другої спільноти, Церкви й держави, та наладнанню таких відносин, щоб одна і друга спільнота могла з користю для суспільности народу і цілого людства працювати й виконувати владу у приналежних собі справах.

Коли мова про подружжя та родину, то католицька наука признає державі деяку компетенцію в сПрвах подружжя й родини; та компетенція держави має менший обсяг у справах подружжя й родини христіян, а більший у справах подружжя й родини нехристіян тому, що останні звичайно не мають іншої, як державна, законодатної влади, яка нормувала б ті справи.

3. Подружжя та родина нехристіян і держава.

Відношення подружжя й родини нехристіян до держави в світлі католицької науки це менш складна проблєма — тому її насамперед коротко зясую.

Подружжя й родину як установу природного права нормують передовсім норми того ж природного права. Природне подруже право — це сума тих норм, що їх ми нашим розумом висновуємо з природи подружжя, установленого Творцем, з конечністю, як нпр. свобода женихів годитися на подружжя, бо воно — це досмертний союз чоловіка й жінки. Щоб він не скривдив женихів, конечно треба згідно з природою подружжя, щоб женихи, вступаючи в подружжя, мали повну свободу поступити без примусу. Природне право обовязує всіх людей від початку сотворення, обовязує воно й нехристіян. Тому обовязкові норми для подружжя й родини нехристіян — це передовсім норми природного права. Вони скупі й загальні. Тим то конечна

є людська влада, щоб їх докладніше определити. Церковні закони чисто людського походження не обовязують нехристіян, бо вони не є члени Церкви. З огляду на це залишається тільки законодавство держави для тієї мети. Державній владі прислуговує необмежена ніякою іншою людською владою компетенція в подружих та родинних справах нехристіян, як під законодатним, так також під судейським оглядом. Та щоб державні закони в справах подружжя й родини нехристіян були справедливі й обовязували нехристіян в совісті, мусять вони, видима річ, бути згідні з нормами природного права та бути подиктовані загальним добром громадян. (Докінчення буде).

Д-р Ярослав Гординський

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

I

Жіноче питання не належить до найважніших питань у повістях та романах Радянської України. На перший плян виступають там найчастіше інші справи (соціялістичне будівництво та под.), а жінці відведена в їх розгорненні звичайно тільки невелика роля. І доходить до того, що деякі автори намагаються майже зовсім відсунути жінку від широкого повістевого тла, як це пробує вчинити хоч би Григорій Епік у свому великому романі „Перша весна" (1931), не кажучи вже про таку агітаційну „Повість металу й вугілля" Валєріяна Поліщука (1930), або про ранішу „Повість наших днів" Петра Панча (1927), бо в них белєтристичний елємент майже зовсім зникає. Але таке мало що не викреслення жінки з повістевої акції відбивається так некорисно на повісті, що критика завважила скоро це явище й зазначила його шкідливість (нпр. у місячнику „Життя й Революція" за 1933 р.).

Тому не дивно, що спеціяльно жіночому питанню присвячено в українській радянській повісті не багато окремих творів — ледве 8 більших: повість Аркадія Любченка „Образа" (1927), романи Гордія Брасюка „Данна Анна" (1929), Олександра Копиленка „Визволення" (1929), Євгена Кротевича „Звільнення жінки" (1930), Ґео Шкурупія „Жанна Батальйонерка" (1930), повість Н. Яволовської „Дарка Безфамильна" (1931), роман-пролог Андрія Головка „Мати" (1931, невдала перерібка 1935) та роман Якова Качури „Ольга" (1931). Із менших творів, що також називаються повістями, належать сюди: Володимира Кузьміча „Італійка з Мадженто" (1926—7) та Варвари Чередниченко повість-плякат „Горпина Трактор" (1929). Крім того ще в багатьох інших повістях та романах зачіплені важні жіночі справи, або виступають помітні жіночі постаті, але їм не припала там передова роля. Це треба сказати навіть про повість Наталі Забіли „Тракторобуд" (1931—2) і про романи талановитого Івана Ле, що створив

чи не найживіші жіночі постаті в новій українській літературі загалом.

Жіноче питання в українській рядянській повісті розгортається в головному на тій основі, що її витворила комуністична, більшовицька патрія. А більшовицька партія завдавалась не багато з жіночим питанням: їй здавалось, що ця незвичайно складна справа вирішується, так сказати б, одним махом. Отже замітне, що в численних писаннях Лєніна (а їх вийшло в українському перекладі за редакцією Миколи Скрипника до 30 великих томів) — жіночому питанню не присвячена довгий час окрема увага, хоч у комплєксі інших питань порушене воно вже у ранніх Лєнінових писаннях. Окремо про жіноче питання заговорив Лєнін аж 19. листопада 1918 р. у короткій „Промові на І. Всеросійському Зїзді робітниць“ і далі у двох теж дуже коротких статтях із 1920 р.: „До жінок-робітниць“ і „До міжнароднього дня робітниць“ та в листах до Кляри Цеткін. Лєнінове становище в цій справі зясоване в оцих небагатьох словах:

„Радянська влада перша і єдина в світі знищила повнотою всі старі, буржуазні, підлі закони, що ставлять жінку у нерівноправне становище з чоловіком, що дають привілеї чоловікові, наприклад, у царині шлюбного права, або в царині відносин до дітей... Але цього мало. Рівність за законом — це ще не рівність у житті. Нам треба, щоб жінка - робітниця домагалася не тільки за законом, а й у житті рівности з чоловіком - працівником. Для цього треба, щоб жінки робітниці щораз більшу участь брали в керуванні громадськими підприємствами і в керуванні державою. Урядуючи, жінки навчаться хутко і доженуть чоловіків“.

І далі:

„Жіночий робітничий рух головним своїм завданням ставить боротьбу за економічну й соціяльну рівність жінки, а не тільки формальну. Прилучити жінку до суспільно виробничої праці, видерти її з „хатнього рабства“, визволити її з підпорядкованости, — що ступлює її й принижує, — одвічної й виключної обстави кухні, дитячої кімнати — ось головне завдання“.

А ще перед тим:

„Джерело буржуазного бруду, пригнічености, приниженості — шлюборозлучний процес — радянська влада знищила цілком... існує цілком вільне законодавство про розлуку. Ми видали декрет, що знищив різницю у становищі шлюбної чи позашлюбної дитини.... Ми знаємо, що ввесь тягар застарілих правил покладається на жінку робітничої кляси. Наш закон вперше в історії викреслив усе те, що робило жінок безправними. Але справа не в законі. У нас по містах та фабрично-заводських місцях цей закон про цілковиту свободу шлюбу прищеплюється добре, а на селі ще часто-густо лишається на папері. Там досі (мова про 1918 рік!) переважає церковний шлюб... Боротися з релігійними забобонами треба незвичайно обережно;

багато шкоди завдають ті, хто вносить у цю боротьбу образу релігійного почуття"...

І здавалось би — кінець, справа вирішена: знищити досьогочасні релігійні, семейні та економічні звязки й поставити на їх місце громадянсько-державні з принципом повної рівности з чоловіками — і жіноче питання розвязане. Одначе в практиці, в дійсному житті все те вийшло зовсім не так просто. Показують це вже хоч би й комуністичні жіночі часописи. Візьмім нпр. харківський „двотижневий журнал центрального відділу робітниць і селянок комуністичної партії (б) України" п. з. „Селянка України" за 1929 р. Зміст цього часопису можемо в головному схарактеризувати оцими словами допису про одну сільську школу хатнього господарства:

„В школі викладають: дошкільне виховання дітей, охорону дитинства, санітарію, юридичні права жінки, кулінарію, а також — суспільствознавство, кооперацію, агрономію тощо".

Оце й є ті справи, що ними постійно цікавиться „Селянка України", розуміється, йдучи за живим життям. Щоправда, передові статті присвячені: індустріялізації, участі жінки у військових організаціях, різним комуністичним святам і под., але постійною рубрикою є обговорення участи жінок у сільрадах та делєгаціях і кооепраціях, далі лікарський порадник — передовсім у дитячих справах (ясла, недуги й ін.), особливо підкреслюється сільське господарство, тут і там у дрібних порадах подано кухарські приписи й завваги про домашнє господарство. Словом, не зважаючи на гучномовні етикети про повноту жіночих прав, селянській жінці залишено й далі передовсім домашнє й пільне господарство та дитину — все інше є додатком до тих жіночих зайнять. Протирелігійну пропаганду перенесли в головному до оповідань із ілюстраціями. Подібний характер має також „орган центрального відділу робітниць та селянок ЦК КП (б) У", тижневик „Комунарка України", тільки цей часопис пристосований більш до життя фабричних робітниць, тому тут менше говориться про сільське господарство; зате є додаток про модні одяги. Отже життєва практика не зовсім іде в парі з категоричними гаслами комуністичної пропаганди в жіночій справі.

Скільки відомо, не маємо праці, що обговорювала б цілість жіночого питання в Радянській Україні, окрім агіток. Але зате є книжки, що говорять про російську жінку в Совітській Росії, якась німецька праця др. Фанніни Галле з 1932 р. Хоч д-р Галле глядить на справу крізь надто рожеві окуляри, вона обхоплює ціле жіноче життя сучасної Росії, й тому варт приглянутись її спостереженням. Жіноче питання в більшовицькій Росії обіймає кілька фаз. Перша фаза — це час загального заколоту в часі 3-літньої громадянської війни (1917—1920). Вже перша загально - російська конференція робітниць і селянок у Москві в листопаді 1918 р. зазначила, що немає спеціяльно жіночого питання, а існує тільки загально пролєтарське пи-

тання, партійне. Тому не орґанізовано окремих жіночих товариств. У висліді того повстає велика жіноча армія — озброєних фронтовичок. Декрети Лєніна з 19. і 20. грудня 1917 р. касують церковний шлюб, і совітський кодекс із 1918 р. згадує тільки про реєстрацію подруж в уряді цивільного стану (загс). Але все те не забезпечувало жінці відповідних аліментів, тим більш, що друга фаза, час дволітнього голоду після закінчення громадянської війни, вводить ще більший заколот. Настає справжня анархія вільної любови, збільшена у третій фазі т. зв. неп-ом, із поширеним спожиттям алькоголю. Почалась прилюдна дускусія над способами зменшити лихо, а 1925 р. 160 мільйонів дискутували над новим подружим законом, що став обовязувати від 1927 р., починаючи четверту фазу в розвитку жіночого питання в сучасній Росії. Цей новий закон має причинитись тільки до управильнення нових правних відносин і до охорони інтересів матері й передовсім дитини та зрівняння подругів. Решта — це справа приватна, держава є найвищою інстанцією хіба в спірних випадках. Зрівняно з правного боку реєстроване й нереєстроване подружжя, поліґамія властиво не заборонена, не має там понять: шлюбний — нешлюбний, подружа зрада, in flagranti й под. Реєстрація подружжя дуже упрощена, розвід дуже легкий.* Тим самим не має нешлюбних дітей. Управильнено справу аліментів. Материнство признано громадянським обовязком, зорґанізовано опіку над матірю й дитиною. Охрматмлад — стала складовою частиною цілого суспільного життя в Росії; дитячі ясла дійшли 1932 р. до числа 3 мільйонів; годування дітей до 3. і 4-ого року життя намагається перебрати на себе сама держава. В комсомолах, де зразу запанувала розпутність, звернено молодь до будівничої праці; а в цілості того життя запанувала коедукація. Одначе при тому повному звільненні російська жінка не почувається щаслива: її позбавили чуттєвих, еротичних переживань. „Виявляється, що совітські російські жінки мають, щоправда, всі права, але не мають права бути жінкою у вищому розумінні того слова". Патріярхальна родина загибає. Цікаві форми має боротьба з вуличною торговлею коханням — тут найзамітніші профілякторії, де вуличні жінки можуть лічитись і де їх виховують на корисні громадянки, пероджуючи їх духово. Жінка бере участь у всіх ділянках життя — всі уряди не тільки для неї доступні, але її щиро втягають до них, починаючи від зборів делеґаток до сільських та міських рад аж до високих урядів у військових штабах та командах на кораблях. Розуміється, в практичному житті ці широкі установи зустрічають такі елєментарні перешкоди, як: недостачу помешкань та їх перелюднення,

* Про руїнницьку шкідливість такого закону та його погубні наслідки переконалися й самі більшовики і в 1936. р. видали новий закон, що вельми утруднив розводи й зривання подруж. Зокрема повстав більшовицький проєкт закону, що забороняв би переривати вагітність, накладав би податок на безженних і признавав премії для численних родин (див. „Діло" ч. 98. 1936 р.).
Редакція.

недостачу їжі, мила й под. Не помагає на те навіть усуспільнення господарства та кухні у комунах. Як на суспільності відбивається протирелігійна пропаганда, про те д-р Галле не згадує, але вже з поданого короткого перегляду її праці кожному це ясне.

II

А як пристосувала ці гасла українська радянська повість та роман? Відповідно до бажань урядових кол, висловлених нпр. П. Постишевом та А. Сенченком у доповідях, надрукованих опісля в київській „Літературній Газеті" за 1935 р., совітська література повинна керуватися своєрідним т. зв. соціялістичним реалізмом, тобто відбивати сучасну дійсність у світлі потреб і наказів комуністичної партії. І таке наставлення, партійне, декуди вузько пропагандове треба мати на увазі при обговоренні також української повісти. І нас буде цікавити не тільки те, якими ідеями й фактами передає українська повість та роман у Радянській Україні жіноче питання, бо тематика тих творів приневолена числитись із важким натиском урядових кол, але цікавіше буде пізнати своєрідне освітлення тих фактів та ідей, пристосовання їх до українського ґрунту, спроби створити свій власний світогляд і, що найважніше, свою власну мораль.

Отже передовсім жінки, що виступають в українських радянських повістях та романах, є найчастіше нерелігійні, а той й яскраво безбожні. Одначе релігійну справу потрактували повістярі Великої України назагал дуже епізодично: звичайно згадують про неї тільки ледве одним — двома натяками (нпр. Брасюк). Тільки вийнятково піднесено релігійну справу до принципіяльного значіння. Замітне, що таке зустрічаємо власне в повістях, присвячених спеціяльно жіночому питанню: у Кротевича й Яволовської. Дарка Безфамільна розповідає про причини своєї антирелігійности. Вихована, як підкидень, у московському виховному будинку, вона добре затямила довгі ранішні церковні богослужби, що так мучили безпритульні дівчата:

„Це вже почалася мука... Відправа некваплива, безконечна. В животі пустка. В голові пливуть сині плями від втоми. Болять коліна, а ти стій, бо побачать, що сіла, або притулилася до стіни, зараз же з церкви і тоді без обіду. Скільки разів зомлілу її виводили з церкви... особливо підчас великодних відправ, коли всі постили, без молока мяса й риби".

До того ще й трапилось, що безсумлінний Дарчин хлібодавець, розпусний поліцмайстер, зломив їй життя власне у великодню ніч, здоровлячи її цинічно словами: „Христос воскресе!" Коли ж Дарка, не вважаючи на те, добилась врешті заряду в домі для виховання дітей, а давня настоятелька намовила дітей іти до церкви, то Дарка, перепоєна наскрізь більшовицькими ідеями, попадає в гнів. Та все таки читач повісти Яволовської заскочений однією несподіванкою: Перше любовне запитання від більшо-

вицького провідника Мальцева почула Дарка у підземній... каплиці. Пояснення тієї події залишаємо самому читачеві.

Не так було з Кротевичевою Оленою Нехитрою, що пробула 14 літ у Дитячому Притулку в Донбасі й полюбила щиро цей Притулок. Тут не було кому виховати у дітей релігійні почування. Єдиним побожним вихователем у Притулку був учитель, що його діти ненавиділи за крайнє непедагогічну поведінку. Зрештою, в Притулку не вкоренились ні релігійні, ні офіційно-патріотичні почування, бо в його оточенні „майже не було отого ґрунту, отого постійного впливу, який так часто спостерігається в родинному житлі", а релігійні обовязки сповняли діти недбало. Тому не дивно, що коли трапився симпатичний дітям, нерелігійний викладач письменства, він розбив легко їх хитку віру, бо „вона не мала в нас особливого кореня, бо не вглиблювалася в нас із наймолодшого віку, з самого дитинства". Та як би там не було, особливої ненависти до релігії не повинно було витворити це оточення. Тому з немалим здивованням читаємо таку розмову з малою донечкою героїні:

„Та ось незабаром дівчинка, якій тоді пішов уже шостий рік, запитує мене: — Мамуся, що таке хамка? Мені ясно, звідкіля це — і я навмисне досить докладно, не змінюючи змісту, розповідаю їй отой біблійний міт про Ноєвого сина Хама, що з відійшлих у непамять людства давен перетворився в його уяві в зразок усього нестерпно-невихованого, вульгарного, бридкого — в трафарет справжнього „хамства". — Так значить Хам посміявся з отого нехорошого Ноя, що припустив собі пиячити й валятись п'яним на землі? І це все-е? — зробила Лю спочатку великі очі, ніби хотіла додати: — Ну, чому ж тоді вчувається з оцим словом щось кепське, образливе?... Але миттю вона вже вільно-превесело сміється. — Ха, ха, ха! Так він же хороше, дуже хороше зробив отой Хам. Чудово, просто! Хіба ж то зле ставитись отак до тих, що пиячать? Чи не правда, мамусю? Я ствердно хитаю головою, чомусь сама переповнююсь радістю. — Так, так, зовсім не зле зробив тоді отой Хам. Взагалі потрібно завжди не шанувати того в людях, що припускають вони собі бридкого, нехорошого. І це зовсім так — хто б вони тоді не були: навіть тато, навіть я. Ще веселіше сміється Лю, аж порснула сміхом. Такою смішною удалася їй одна вже думка про те, що і я могла б бути в такому стані, як Ной. Але хутко залишає сміятись: — Отже я тепер ніколи-ніколи, мамусечко, не буду ображатися з хамки. Хай собі там!"

Оця своєрідна оборона хамства й бажання залишитись хамом такі відразливі, що засуджують самі себе. Але такий божевільно схиблений характер мають майже всі протирелігійні виступи в українській радянській повісті — всупереч виразному заповітові самого Леніна. На щастя, як згадано, вони не такі часті. Рідко повісті не доторкають зовсім релігійних справ, зате часто обмежуються до таких загальних натяків, як нпр. Олександер Копиленко у „Визволенні": „Революція звільнила людей

від усіх забобонів старої моралі і релігії“, або ще виразніше в романі Олеся Досвітнього „Гюлле“ (1926), де туркеня Гюлле покохала чужинця Ремо й наважилась зламати прадідні звичаї, що признавали східню жінку за невільницю, а її милий Ремо відповідає мусулманинові Ахметові: „Як бачиш, жінку, твою сестру, я не одурив. Вона тільки стала людиною наполовину і хоче бути людиною цілком... Твоя віра, як і всяка віра, цього не дозволяє. Тепер вона звільнилась од неї. А проте... яке кому діло?“; або до дотепів, майже все безнадійно недотепних і брутальних. І тільки дуже вийнятково попадається повість із згадками про релігійні настрої без ніяких завваг (Семен Скляренко „Тиха пристань“ 1929), або де виведено поважнішу протирелігійну диспуту (Іван Ле „Юхим Кудря“ 1925), чи навіть такі несміливі завваги, щоправда в устах поета в пивній:

„А ми? Кінець-кінцем, усі наші ареопляни, радіо й задушливі гази — нікчемний дріб'язок проти втраченої надії на рай... Слухайте, ви думали про страшну суперечність людини, що свідома безглуздости свого минущого істнування, а увічнити його неспроможна? Я боюсь, чи не стоїмо ми перед відродженням віри?“ (Валєріян Підмогильний „Місто“ 1927).

Також тільки вийнятково трапляються романи, що в усій своїй основі проводять послідовно протирелігійну тенденцію, чи може пропаганду, як ось: Івана Ле „Роман Міжгір'я“ (1926—33), повісті (для молоді!) В. Таля „Любі бродяги“ (1927) і „Дивні пригоди бурсаків“ (1929), або недокінчений ще Івана Микитенка „Ранок“ (1935). Одначе всюди тут нерозважна й нетактовна тенденційність така яскрава, що дуже понижує мистецький рівень у тих романах. Сюди належить і Я. Качури „Ольга“ — тут одним із проповідників безбожництва стає священик у церкві, хоч він формально не зриває з Церквою.

Зрештою, релігія представлена як щось далеке, переборене. І, здається, чи тільки не один раз виступає така лікарка Ксана (у повісті В. Вражливого „Перемога“ 1932), що, як християнка, не втрималась від тяжкого гріха й поклала на себе кару.

Бо звичайно, коли релігія ще держиться, то хіба в людей відсталих, що неспроможні сприйняти нову добу. Така нпр. стара жидівка Єтель у повісті Леонида Первомайського „Земля обітована“ (1926). Вона не може зрозуміти новітніх змагань у своїх синів, а все ж таки вона така величня у свому материнському болю:

„Було два сини в мене, як двоє очей у лобі, як сонце і місяць на небі, а тепер немає моїх очей. Як я буду блукати цим великим, холодним світом сліпа?... Хто зважить біль? Бог у небі — він бачить... Помру колись — кадішу ніхто не промовить над могилою, як сука, а не як єврейка — мати своїх дітей... Двоє їх було в мене, як двоє очей у лобі...“

І чи ж дивно, що син її Єрухим тужив усе за нею, той сам Єрухим, що замість Палестини знайшов нову „землю обітовану“ в комунізмі й не хотів на батьківській могилі сказати прощальне

„кадіш". Інші матері не приймають так глибоко цієї різкої зміни в поглядах „новітньої людини" і годяться з тим як із якоюсь мирною мелянхолією, як це чинить Надія Степанівна у повісті Наталі Забіли „Тракторобуд". Але буває й таке, що побожність і прихильність до Церкви виставляється як одну з прикмет протикультурного світогляду та контрреволюційного настрою — такі є всі побожні жінки у Яволовської. Ще іншу постать вивів Гео Шкурупій: дочка професора петербурзького університету Жанна Барк, названа Жанною Батальйонеркою, бавиться у теософію та викликування духів — але це тільки панські примхи.

Як бачимо, ще часто являються в українських радядських повістях постаті жінок із поглядами давніми, не більшовицькими. І то не тільки епізодично. Вони є й деколи головними повістевими героїнями, як ця нещасна Софія Кравчик у повісті Григорія Епіка „Без ґрунту" (1928—29). Софійка живе вже, щоправда, в нових часах устійнення більшовицької влади, але своїм характером і долею нагадує вона зовсім безпомічні жертви суспільних відносин у повістях Квітки, Левицького, Мирного. Супроти нових більшовицьких бюрократів і міської біди вона зовсім безсильна. Вона не вміє знайти собі самостійної праці й для здобуття свому малому братанкові життєвих засобів, піддається насильству більшовицького злочинця-урядовця, а коли врешті її полюбив щиро чесний більшовицький робітник Юхим Скляр, вона кінчить самогубством, щоб його не обдурювати. Інша знов є таємнича Марта з роману Олекси Слісаренка „Чорний Ангел" (1932). — Вона пройнята якоюсь сонливою, містичною вірою в „Чорного Ангела", провідника протибільшовицьких повстанців; для нього вона не побоялась спричинити важку катастрофу для комуністичного аґронома Артема Гайдученка, що приймив її до себе. До жінок старшого покоління можна зачислити й таку Ніну Василівну в повісті О. Слісаренка „Плантації" (1925), що, хоч дочка жандармського ґенерала, залюбилась у хлопці, що виявив себе революціонером та приневолив її ще врятувати йому життя. Але є й такі вигадки, як у романі О. Досвітнього „Алай" (1924), що жінка тягне революціонера у протиреволюційне оточення. Жінки старших поглядів, що не можуть погодитись із перемогою більшовиків, заповняють замітний сатиричний роман Юрія Смолича п. н. „Фалшива Мельпомена" (1828), де законспірована петлюрівська організація, залишившись під більшовицькою владою, переміняється в мандрівну театральну трупу. Це істеричні й вередливі жінки, що замість реального життя бачать давні мрії, але все ж таки вміють у важких хвилях піддержати мужчин, а панночка Маруся здобувається навіть на таку енергію, що, коли її любий Котигорошок ставить їй питання: „Справжнього є два: діло (розум. патріотичне) і ти... І я зараз не знаю: що зараз для мене більше?" — вона відповідає обурена: „Як ти можеш таке казати? Та коли „діло" скаже вбити тебе, я, не роздумуючи..." — Вона червоніє і, не докінчивши, розгнівано відверта-

ється“ й опісля додає поважно: „Ніколи не жартуй так... З цим не можна жартувати. Кожна людина мусить мати щось велике, щось більше над усе, і це ніколи не мусить бути його особисте щастя“. І Маруся бажає бути Котигорошкові дружиною, аж довівши боротьбу до кінця, а покищо вона хоче бачити Котигорошка дужим, запальним, фанатичним... Але попри те виходять між жінками в цій оригінальній трупі й суперечки за маленькі особисті справи: Катерина і Неоніла мало не побились за місце в ролях. Справа з жіноцтвом кінчається смішно трагічно: політичні розходження доводять до того, що Котигорошок стрілив до Марусі, але не вчинив їй нічого, бо револьверові патрони були клейтухові. Отже Маруся, хоч і не погоджується з більшовицькими порядками, є вже людиною чину, активною.

III

І не сантиментальна пасивність, що піддається надто своїм почуванням, але діяльна активність є основною прикметою нової жінки в українській радянській повісті. Втратило ціну ніжне жіноче почування, що дозволяє легко мужчині зовсім запанувати над жінкою; воно просто знуджує новітнього мужчину. Герой голосного роману Валєріяна Підмогильного „Місто“ Степан леліє золоті сни про наївну Надійку:

„Хай тільки вона схилиться до нього — вони вдвох переможцями ввійдуть у браму міста!... Саме імя її було надією, і він повторював його, як символ перемоги“.

Але коли довірлива Надійка не думає сперечатись із його перемогою, настрій Степана, подратованого життєвими невдачами, різко міняється:

„Він почував свою над нею владу і хотів, щоб вона корилась. Вся прикрість його на ній зосереджувалась, і він може вдарив би її, коли б вона надумалась сперечатись. Але вона покірно пішла“.

Та коли Надійка без протесту віддає Степанові своє кохання, він брутально крикнув до неї:

„Ти, ти винувата! — І пішов геть, повний туги та гніву“.

Надійка остогидла йому відразу. Подібно без жалю, хоч уже спокійніше, покидає Степан старшу від себе Тамару Василівну з такою фільософією:

„Кажіть ви, я мушу мовчати. Нічого я не знаю. Не знаю, що буде зі мною. Але одно я зрозумів — живемо ми не так, як хочемо й... мусимо робити іншим боляче. Це я зрозумів. Іноді буває гарно, як зараз. Затишно, тихо. Те, що ви зробили для мене, ніхто вже не зробить... я мало думав про вас, коли ви біля мене були, але завжди згадуватиму, коли вас не буде“.

Але Тамара знає, що таке мусіло прийти:

„Я ж вірила в Бога... тобто колись вірила. А коли побачила тебе, знову почала молитись. Дарма! Я прийшла до тебе,

як сновида. Ти відіпхнув мене — я пішла. Покликав — я прийшла. Воля моя зломилась. — Вона стиснула йому руки“.

Так; щира, віддана любов не вистачає вже, не має зрозуміння, вона скоро прикриться. І знуджений такою відданою любовю Петро Гамалія у Копиленковому „Визволенні“ покидає без надуми свою жінку Уляну разом із трьома дітьми на велику біду, але його син Сава зовсім розуміє батька:

„Бачиш, ми надто консервативні, нас переконали, що одружіння повинно бути міцним, ніби людей приковують одного до другого. Справа не в законі, а в побутових вимогах... Закон одне, а життя інше диктує. Мати моя надто по-старому про все мислить. Ти зрозумій, батько став біля такої роботи, що вимагає розвиненого інтелекту... Йому треба мати помішницю в роботі, що розуміла б його. Чи цікава йому тепер та містечкова, підстаркувата молодиця Уляна, що ледве вміє читати—писати та добре знається на хатньому господарстві? Розвивати її?... Для цього стара вже, а для мужчини — сорок три роки вік невеликий... Мати напевне розуміє це все, у неї голови на трьох розумних вистачить... Нехай кожен живе на свій смак і як захоче... Мені подобається все ж, що батько розрубав вузол і нічого не злякався. Ми ще по-старому мислимо собі родину й одружіння. Зійшовся з якоюсь жінкою — обовязково живи з нею, доки здохнеш! А коли переріс її на п'ять голів? Я дуже люблю матір і вважаю, що вона надзвичайна людина... Коли б мені сказали, що я мушу ціле життя прожити із своєю дружиною, я б ніколи не одружився“.

Отже безпосереднє, глибоке, чисте почування у жінки не імпонує вже новітньому чоловікові в Радянській Україні. Це, на його гадку, застаріле й нудне.

„Любов занепала — приблизно на аршин від серця — говорить київський поет Вигорський у романі В. Підмогильного „Місто“. — Тобто вернулась до свого вихідного пункту... Дикуни не знали її, а наш вік є вік освіченого дикунства... любов „знижається“. Пісня кохання проспівана. Любов стає поруч муз і надихає разом з ними тільки старомодніх поетів. Натомість висувається те, що було найголовніше в дикунстві — праця. Справжній поет може бути тільки поетом праці“.

В іншону романі — п. з. „Недуга“ Євгена Плужника (1928) кохання представлене як ця справжня недуга, що спиняє в корисній праці героя твору Івана Семеновича — він може повернутись до тієї праці, тільки поборовши в собі кохання до зрадливої акторки.

А яка жінка імпонує тому новітньому чоловікові? Яких жінок створили нові обставини?

Новітня жінка в Радянській Україні -- це не тільки пробуджені підо впливом кохання азійські жінки: туркеня Гюлле з роману Досвітнього, що покидає батьківське село й віру та втікає з милим у широкий світ, не завагавшись виступити проти своїх навіть із зброєю; це не тільки узбечка Бімба-хон із „Роману

Міжгір'я", що не побоялась покинути прадідівський одяг „паранджу" та здерти з лиця східню заслону „чіммат", але й відважилась виступити з прилюдною промовою та здобути собі европейську освіту. Це — передусім та Аглая з роману М. Хвильового „Вальдшнепи", що її „від природи покликано до кипучої діяльности, що хоче „творити життя" і вміє те життя здобувати силою своєї рішучої волі, а далі це комсомолка, піонірка-ударниця, — словом, дівчина-активістка. Автори комсомольських повістей (Іван Кириленко „Кучеряві дні", 1930, Леонид Первомайський „Плями на сонці", 1927 — оба заголовки дуже характеристичні) стверджують дуже обережно, але зовсім виразно, деморалізацію в комсомольських організаціях і слабі спроби боротись із тим моральним занепадом. Коректор Усик у Первомайського питається просто „передовика молоді" Ничипоренка:

„А норми поведінки... у вас же єсть яканебудь етика?... признайтесь, ви пили цю ніч? А? Єсть у вас якісь норми? Дозволяє ваша етика пити?"

На це Ничипоренко відповідає дуже характеристично: „Ну, захотілось мені — я й свиснув" і Усикові залишається хіба заввага: „Мерзотна етика! Етика авантюриста з великого шляху... „Захотілось мені"... А ви знаєте, що „я" — остання літера абетки?" Чи ж дивно, що після нічних п'ятик такий Ничипоренко підлабузнюється опісля навіть до підстаркуватої, негарної робітниці Насті, але „відчув доброго стусана ліктем у груди й почув притамовано схвильований голос: — Іч... Молокос... чого так забажалося?... Думаєш, плещуть на мене, так і правда тому, так і кожному шмаркачеві даюся? Соплі втри! А ще й на зборах про розкріпачення жінок патякає..." Та Ничипоренко загрузав далі: „...містом ходили чутки, ніби в підвалі профшколи відбулася оргія, трохи не „атенська ніч" з участю Лізи Лазаренкової, „а також говорили про те, що гульбище влаштував комсомольський осередок. У цьому є частина правди". Правдою було те, що Ліза, серед такого пяного товариства, поводилась дуже свобідно й говорила надто інтимно. Та справа кінчається ще добре: Ничипоренко, дійшовши до краю упадку, хотів повіситись, одначе його врятували, а й Ліза улаштовує своє життя.

І в Кириленка змальований душевний розклад та відродження діяльного комсомольця Никодима Гринюка, при чому жіночі постаті виступають тут чіткіше. Ось і зовнішній образ такої робітниці-комсомолки, що нею захоплюється Никодим:

„Коли три місяці тому, приїхавши на роботу в райком, він зустрів там Катю, йому одраз сподобалась ця жвава активістка, що гаряче сперечалась, а головне — дивилася на життя так само соняшно і радісно, як і він. На перший погляд це була звичайна комсомолка, що їх так багато можна зустрічати в осередках, райкомах чи десь в радустанові. Ще два-три роки тому вона, як і всі, ходила в шкуратянці, повязана була червоною хусткою, по хлопячому намагалася курити цигарки і говорила „шамать" замість їсти. Але згодом жити стало краще, у акти-

вістів зявилися краватки, і по кредитованню можна було дістати пристойного костюма. Молодь гарячково вчепилася зубами за школу, за книжку, за розумну розвагу. Правда, були одиниці, що взивали це переродженням, ухилами і навіть буржуазністю. Та таких поволі перестали слухати, і могутній масовий процес культурного зростання робітничої молоді хоч краєчком зачіпав кожного юнака чи юнку. Тепер до Катриних чорних очей більше личив темно-синій англійський костюм, ніж загрубіла витерта шкуратянка. Біла блюзка з краваткою дуже відтіняла тонкі вороні брови і пухлі малинові губи. Двадцята осінь її життя, така запашна і хвилююча, принесла їй палкі дівочі мрії і настирливі вимоги молодого тіла".

І оця Катря любила Никодима „за якусь внутрішню животворну силу, що завжди горіла, запалювала всіх, примушувала уперто переборювати всі витрибеньки вередливої господині-життя", а „громадська думка комсомольського району відразу прихильно поставилася до товаришування Гринюка з Катрею". Але якийсь час обмежувались короткими, теплими розмовами десь у клюбі, райкомі чи осередку. Більшого дозволити не могли, бо гарячкова робота... забирала ввесь вільний час і снагу. До того ще Гринюк розумів, що за ними стежить ввесь районний актив, а тому зайва обережність не пошкодить. „Та й без того він був розважний і знав, що поспішати в таких справах не рекомендується. Правда, іноді тихого вечора... кров Никодимові ставала гарячою", а тоді Гринюк „думав про те, що завтра ж поставить перед Катрею питання руба: його вона чи ні? У такі хвилини Никодим схвильовано блукав з кутка в куток по кімнаті і врешті сідав за книжку. Книжка помалу втихомирювала розпалену голову..."

Але раз „він чогось раптом підхопив Катрю під руку і, наче поспішаючи кудись, поволік її за собою". У себе, вдома, не захотів слухати Катриних сумнівів щодо її становища до партії. І Катря почала хвилюватись, та коли Гринюк ставав надто нахабний, вона „раптом відчула, що він якийсь чужий і далекий їй. „Невже це він, агітпроп райкому? — майнуло в голові — Ганчірка якась?..." А в серці тоскно занило ображене дівоче почуття".

Та Катря скоро простила Гринюкові:

„Жіноча чутливість і ніжність заговорила в ній сьогодні з усією силою, а одна настирлива думка уперто ворушилася в голові: „Треба неодмінно поговорити сьогодні. Хай він не думає, що я до нього погано ставлюся. Ні. Я просто була здивована раптовою зміною його відносин до мене".

І підо впливом маніфестаційних демонстрацій вони годяться з собою:

„Точка, Катю... забудьмо про старе. Та й хіба можна згадувати якісь там особисті дрібязкові справи, коли ми живемо в такий неповторний час?... Катря відчула: Гринюк стає самим собою, цебто колишнім агітпропом райкому, що своїми промовами завжди захоплював, підносив настрій, викликав бажання невпинної боротьби і творчої праці".

(Далі буде).

Казимир Абӡарович

ЕСТЕТИКА ЧИ ЕТИКА*

Сьогодні жваво дискутують на засадничі теми. Новочасна людина, пересичена здобутками цивілізації, що рік-у-рік зростають, не може знайти задовілля й спокою, дарма, що все нові відкриття дають вигоди життя. Гноблена затяжною кризою, вглиблюється вона в свого духа й намагається устійнити собі скалю всіх вартостей, оманливих і справжніх, та знайти відповідь на цілу низку питань, що нуртують у ній. Тож бере під яскраве світло й досліджує доцьогочасні оцінки, теорії, світогляди, і за поміччю власного розуму, досвіду та часто недоцінюваної інтуїції творить собі свій погляд, простий, ясний, без складного й претенсіонального доктринерства. Та праця відбувається сьогодні швидко, бо й сучасне життя жене з заворотним темпом, не дозволяючи на довге, ялове думання. В добі радія й рекордових летів теж і думка людська стала якби легша, біжить скоро і прямує просто до мети, шукаючи найпростішого схоплення речі.

Серед багатьох питань гідне уваги завжди актуальне питання, чи для цілости виховання й культури людини важніший вплив і значіння естетики, чи етики, який між ними звязок, чи вони обопільно незгідні, чи навпаки, можуть і повинні з собою згідно співпрацювати.

Естетичні почування й потреба заспокоювати їх — вроджені, як про це свідчить бувальщина найдавнішої культури. Кожна людина менш чи більш відчуває голод краси, заспокоює його відповідно до ступня культури свого громадянства та висловлюється, залежно від особистих психічних диспозицій, здібнощів і замилувань, чи то в співі й музиці, чи в архитектурі, малярстві, різьбі й мистецькім промислі, чи в літературних творах. В звичайних умовинах — понукою, щоб шукати за творчими естетичними переживаннями, є однаково як почування приємности, так користь. Звідтіля такий широкий обсяг нпр. прикладного мистецтва в художнім промислі. В тих двох чинниках є теж і здоровий сенс усякого мистецтва, що походить від людини, покликаної до суспільного життя: творчістю збільшити радощі й користь для себе і других. Відхилення ж від тієї засади, що їх можна завважити при відповідній вибагливості смаку, ведуть до претенсіонального гасла „штука для штуки", яке залишає мистцям зовсім вільну руку реалізувати найфантастичніші помисли й вередливі забаги, без уваги на те, який відгомін викличуть вони та як прислужаться збірному життті.

Тут доходимо до засадничого спірного питання, чи творці можуть мати свободу і привілей відтворювати в ділянці краси

---

*) Оцю статтю перекладаємо з польської мови. Вона поміщена в польськім католицькім літературно-науковім журналі „Tęcza", ч. 7. за липень 1936 року. *Ред.*

все, що підглянуть у житті й усі химери власної уяві, хоч би вони були й дурні, чудернацькі, гидкі й сороміцькі, чи теж нарівні з іншими громадянськими працівниками повинні мати мистці тільки свободу, суворо підпорядковану етичним наказам, що для суспільного життя завжди мали й матимуть велике значіння.

Безсумніву не можна вязати жадного мистця так, щоб заборонити йому висловлюватися підо впливом внутрішнього наказу в таких справах і в такий спосіб, який сам вибере. Можна бути вибачливим на те, що в його приватній працівні, в теці чи обриснику є й такі літературні твори або образи, що не годяться з почуттям сорому, бо подібні речі на мить зявляються в уяві майже кожної людини, але воля спихає їх на дальший плян, або зовсім усуває. Одначе з хвилиною, коли мистець такі твори насмілюється видавати друком, ожидає за них похвал, лестливої критики, ба навіть заплати, і то в громадянстві, що для нього релігійно-етичні ідеали це не химери, а найцінніші вартості, тоді відчуваємо, що діється несправедливість.

Ото коштом морального добра дозволяють, щоб якийсь осібняк із опоганеною уявою для свого самолюбства вдирався з бутою під позором мистецтва до чужих душ і обдаровував їх своїми химерними подумами і сороміцькими зображеннями. Є в тій роботі якесь диявольське пересердя, що раде б інших втягнути в болото, щоб мати пільгу й легше заглушити докори сумління при спільнім блазенськім сміху. Чи ж кожний з нас мало має сам клопоту й труднощів, щоб опанувати уяву, очистити її з зайвого й нестерпного вантажу, що зупиняє поступ духової культури й повний розвій особовости? Чи ж те борикання людини з самим собою мали б утруднювати й комплікувати ще й мистці? Аджеж так нераз буває, тільки що про те замало говориться приватно, а ще менш привселюдно. Звіряємося обопільно з багатьох банальних речей, але конвенанси й якийсь фальшивий сором, що тяжить на нашім товариськім житті, замикають нам уста тоді, коли моральне добро наказувало б голосно сказати правду про все те, що нас нівечить і позбавляє духової свободи.

Якою потугою у формованню життя громадянств могла б стати творчість письменників, якби тільки вони не зривали з ідеалізмом, якби хотіли бути носіями правди, добра і краси. Як же вдячне й почесне було б тоді поле їх праці. Вже поганський поет Верґілій ставить мистцям високі завдання, розумівши їх творчість як службу божу, що прагне ушляхетнити людство. Ось підчас мандрівки в засвіти Сибілля показує Енеєві на елізійських полях, серед щасливих душ, тих, що *„як богобоязливі віщуни гідні Феба проповідували слова, і тих, що відкриттям мистецтва ушляхетнили життя“*.

Людина зо своєї природи багне правди, добра й краси; прагне, щоб їх обявити їй просто, природно й щиро, якраз тому, що вони ростять їй крила, підносять до Бога й ущасливлюють.

Так поняте мистецтво співпрацює з релігією й етикою, та проте завжди підпорядковане їм. Одначе коли, замість бути засобом, стає саме метою, себто „штукою для штуки“, тоді вироднієі творить нераз дивовижі. Змінне й вередливе, не гордує позою, жестом і міною блазня, охоче користується іронією й глузуванням, почуття сорому стає для нього чуже і густо-часто вдаряє в струну песимізму. Влучно відгадали вже греки, що краса й добро стисло з собою звязані й мусять згідно співпрацювати, якщо мають принести людині духовий хосен. Музику нпр. уважали вони не за засіб, що має мило пестити ухо й будити естетичні почування, але за важний чинник, що плекає гарний, етичний характер. Плятон просто твердив, що музика „будить у душі замилування до чесности“, а Дамон посунувся ще далі і сказав, що не можна нарушити засад музики, не струснувши основами держави. Це хіба не випадок, що найкращі, найбільш удуховлені твори грецької літератури, плястики й архітектури повстали в звязку з релігійним культом.

Видима річ, що естетичні переживання можуть сприяти здійсненню релігійно-морального ідеалу, одначе не є вони конечною умовиною. Нераз зустрічаємо в житті людей без естетичної освіти, що проте поступають етично, і навпаки, неодин естет, що його вибагливий епікуреїзм думки грається з усім, естет, що для нього сензації, розкоші враження є завжди самі для себе метою, густочасто доказує своїм життям, що він не має етичних засад. Також відомо, що в деякій порі життя, здебільша на вершку розвою, трапляється, що людина — неепікуреєць, починає тратити давню вразливість на змислову красу. Вже не ганяє за естетичними враженнями, а коли часом натрапить на них, переживає їх якось спокійніше, без глибших зворушень, якби байдуже. Чому? Одні відповідають просто, що така людина постарілася, інші трохи злосливо, що здивачів, одначе кожна з тих відповідей схоплює справу плитко.

Тим часом причина тієї зміни кориниться либонь куди глибше в душі. Мабуть та людина збагнула вже ліпше красу моральну і засмакувала в ній. Може бути, що крім особистих переживань і досвіду помогла їй у тім подекуди теж естетична освіта. Одаче ціла естетика була їй досі, може й несвідомо, тільки засобом, якби риштованням, потрібним до будови впасного світогляду, тієї твердині духа, що в ній найважніші й найсильніші вязила — це таки етичні засади. З хвилиною, коли твердиня готова, риштованнє стало зайве.

Етичні й релігійні переживання для людини куди важніші й цінніші, як найліпші естетичні враження. З вартостей, що їх ставить перед нами етика й релігія, можемо зрезиґнувати тільки коштом великих потрясень і особистих трагедій, натомість без естетичних розкошей можемо обійтися, і це нашому характерові не зашкодить, а в деяких випадках вийде йому навіть на хосен. Мистецтво дає, щоправда, втаємниченим хвилини заспокоєння і дрібку щастя, то проте ніколи не заспокоїть зовсім відвічної

туги людської душі. Обертаючись у сфері явищ, дозволяє мистецтво, як говорили плятонівці, відгадувати в красі тільки тінь безмежности, моральні ж чини й релігійні почування немов лучать душу з Богом. Коли порівняємо нпр. бідного араба, що посеред пустині розстелив свій святий диванчик і молиться задивлений у безмежність, з ніжним естетом, що стоїть захоплений перед „Вознесенням“ Тіціяна, відчуваємо, що вони обидва на свій лад пристають із Богом, але араб ближче, більш безпосередньо.

Одначе суть краси проявляється не тільки в предметах, спостеріганих змислами, бо ж гарні можуть бути теж думки, вдачі, характери й учинки. Має це особливе значіння для поезії, що словами викликує у нас відповідні зображення й поняття, впливаючи на нас таким чином також естетично. Людина з виробленим смаком, що їй замало тільки любуватися самими звуками мови, оцінюючи вартість поетичного твору, рішуче положить натиск не на звучність вірша й інші гарні прикмети форми, але на фінезію й красу психольоґічних рис твору. Їх якість залежить від цілости духового життя мистця, від його світогляду й розвою власної особовости.

А тепер, чи поезія може іґнорувати етичні питання? Може, але не повинна, якщо не має стати пустою балаканиною про ніщо. Сьогодні багато таких штукарів, що потраплять як із рукава сипати, ніби полову, слова без змісту, неясні, поплутані та претенсіональні, і впиваються самими звуками, впевняючи інших, що це для них якраз мистецькі переживання, які годі зрозуміти звичайним смертним! Одначе ґеніяльні поети всіх часів охоче служили найвищим етичним ідеалам, і завжди мали багато що сказати громадянству й людству, але їх слова — це було зерно, не полова.

Коли Плятон снував у „Політеї“ концепцію ідеальної держави, спертої на справедливості, що її метою було запевнити щастя всім громадянам, дуже надумувався й вагався, чи і яких поетів можна б прийняти до так понятої держави. Бо ж для нього дуже важлива була етика, а тим часом бачив він, що епіки, лірики, траґіки й комедіописці, хотівши здобути похвалу публики, і знавши її схильність до скарг, нарікань, блазенств, до пристрасних почувань, до пересердя і всяких зворушень душі, чи радісних, чи болючих, відтворювали в поезії ті психічні стани і так впливали на людські вчинки, замість зображувати розумні й спокійні вдачі, що зуміють зберегти рівновагу духа й внутрішній лад.

Зобразити ж людську душу в такім гармонійнім стані, за продовом розуму, передовсім не було легло для поетів, бо ж, ішовши здебільша за взірцями, не зустрічали в житті відповідних зразків, щоб їх наслідувати. Подруге, таке наслідування, хоч би вдалося поетам, трапило б у порожнечу, бо ж до юрби, що легко реаґує тільки на гру пристрастей і неспокійних стихій, на драматичні сцени, звязані головно з почуванням, і тоді нагороджує найгарячішими оплесками, до тієї юрби годі відзиватися з ви-

сновками тверезого розуму, з домаганнями опановувати себе й духово досконалитися, якщо хочеться здобути похвалу, ясу і гріш. Тих речей поети рідко вирікаються. Тільки вийнятково котрийсь із них пише лише „для себе й муз“.

Тож врешті Плятон, зваживши добро людських душ, кладе в уста Сократа такі слова, спрямовані до Ґлявкона: „*Слід тобі знати, що до держави нашої з ділянки поезії можна допустити тільки гимни на честь богів, а теж пісні, що славлять людей шляхетних; коли ж даси допуст музі пестливій, ліричній чи епічній, то замість закону й засад, признаних завжди й усюди за найліпші, пануватимуть у твоїй державі розкіш і смуток*“.

Який же це сміливий, простий і мудрий підхід! А проте неодин сучасний письменник, може навіть значна їх більшість із обуренням назвала б таке становище супроти поетів суворим і безоглядним, якимсь дивацтвом, може навіть утопією. Певне, якщо ціле питання розважати з погляду інтересів товариств письменників, таке звязання свободи й обмеження творчости письменників і поетів позбавило б їх змоги здобувати славу й гріш. Для кількох поетів їх власні твори мали б якийнебудь чар і вартість, якщо б у державі були заборонені і не могли б діждатися звеличників і відборців?

Одначе Плятон важливих для життя питань не вмів розвязувати тісно й малодушно. Його володарський дух підіймався високо понад земну метушню, що в ній безупинно кипить невмолима, зажерлива, лагіднена облудними конвенансами боротьба за те, хто більший і славніший, кому прикрасити голову лавром, а кого поминути мовчанкою. Там, у чистій атмосфері створеного собою світу ідей, визволений від людських оглядів і осудів, згідно з суспільною справедливістю схопив він і в сміливих словах висловив одну з тих ідей, що поетів треба обтяжити великою відповідальністю за моральний вплив їх творів на характери й людські чини. Признаючи непохитно, що мета виховання — досконалити й ушляхетнювати людей, що знання має тільки помогти дійти до Бога, хотів він серед виховників людських признати почесне місце також поетам і мистцям, коли б тільки понукою їх творчости була правда, добро й краса.

Подуми ґеніяльного грека годяться зовсім із христіянським католицьким світоглядом. Посуджувати католицтво в тому, що мовляв, воно — ворог поступу, культури й мистецтва — це завжди доказ злої волі. Католицтво було, є й буде носієм поступу, понятого як безупинне досконалення індивідуального й збірного життя на засадах науки Христа.

Для католика зміст поняття культури — це розвій ума разом із плеканням сумління, волі й серця, з виразним спрямуванням їх до Бога і вічности. Католицтво не нехтує мистецтвом, але хоче, щоб воно співпрацювало в досконаленню людських душ, щоб було одним із дочасних засобів, що служать надприродним цілям.

Однаково етика, як і естетика, займають у католицькім світогляді належне їм місце, одначе етика куди важніша як одна

з головних підстав. Вона обумовлює й надає вартість усім людським починам у ділянці естетики, пильнуючи, щоб відблисків Божої краси, розсіяних по цілім світі, не почитали замість самого Бога.

о. д-р Г. Костельник

A PRIORI*)

Найвища квестія про світ ось така: Чи будова світу походить „a priori“, чи „a posteriori“? .

„A priori“ — це значить, що чинники світу мали згори такі закони, котрі простолінійно вели саме до такої будови, яку світ у своїй минувшині мав, яку тепер має і яку матиме в майбутності.

„A posteriori“ — це значить, що чинники світу не мали згори ніяких таких законів, котрі простолінійно вели б до саме такої будови, яку світ мав і має, але у своїй довговіковій метушні, по безчисленних невдачах, випадково потрапили на такі структури, які здібні продовжати своє існування. Іншими словами: „a priori“ тут значить, що в основі світу ліг плян, що розум є перший у бутті; а „a posteriori“ тут значить, що в основі світу не було ніякого пляну, причина світу сліпа й нерозумна, а розум у світі зявився як щасливий здобуток гри сліпих сил — як „deus ex machina“.

Бачимо, що найвища квестія про світ сходиться з найвищою квестією про Бога (чи Бог свідомий і розумний, або несвідомий і без розуму?).

Все таки ці дві квестії різняться від себе своїм формальним предметом: одна говорить про світ, друга про Бога.

Про будову світу можна говорити, а Бога навіть не хотіти згадувати — доцільно обминати Його. А можна Бога навіть виразно згадувати і навіть загально покликуватися на нього, але своїм пояснюванням будови світу заперечувати Його.

Хто кидає таку перспективу на світ, що ніби будова світу витворилася „a posteriori“, той іде шляхом заперечування Бога: він розбудовує невіру, а віру нищить.

Чистий тип концепції будови світу „a posteriori“ сформували старинні атомісти. Тенденція, щоб пояснити будову світу „a posteriori“, містить у собі таку льоґіку, щоб вивести світ із якнайменших початків. Цілком послідовно тут треба б зачинати від „нічого“: спершу не було нічого, потім зявилися елєменти, що були майже нічим, а потім буття щораз більше комплікувалося й росло... Але що така концепція є наглядним абсурдом, тому треба конче прийняти якісь вічні позитивні елє-

*) VIII-ий розділ надзвичайно переконливо написаної світоглядової книжки того автора „Arcana Dei“, Львів, 1936, яку всім дуже поручаємо. *Ред.*

менти. Все таки „ґравітація до нічого“ в цій концепції завсіди буде „покутувати“, бо хто пояснює будову світу „a posteriori“, той (під суґестією „чуття буденности“) має тенденцію пояснити світ геть наскрізь, без усяких решток, виелємінувати всяку справжню тайну з генези світу, звести все велике на мале.

Наш поет І. Франко добре схопив цю психіку, коли кличе: „Нема нічого, лиш атом, момент і рух молєкулярний!...“ Справді, різницю між вірою й невірою найвимовніше можна б віддати ось таким укладом: „На початку був Бог“ (теїсти) — „на початку було ніщо“ (атеїсти).

Неодного при пояснюванні світу звела й зводить анальогія з нашого власного життя. При всяких наших конструкціях (будовах, машинах і т. ін.) ми йдемо від малого до великого, від простого до зложеного. Отже ніби й світ таким ладом повстав. Але ж ця анальогія не доведена до кінця, бо при ній не згадується, що треба згадати, а саме: що при всякій людській конструкції чинний людський розум, як справжній автор конструкції. Отже в дійсності також у людському творенні веде шлях від великого до меншого, себто від людського розуму до його твору.

Світ міг розвинутися з малих початків, якщо крім складників світу ще є Бог, Творець світу. Але якщо Бога нема, то світу ніяк не можна вивести з малих початків, бо тоді його шлях був би в абсолютному значінні шляхом „від малого до великого“, отже наслідки не мали б своєї достатної причини, а це значить, що світ треба б виводити з нічого.

Це не випадок, що перші грецькі фільософи, гільозоїсти, пояснювали світ шляхом „від малого до великого“ і наводили як творчі складники світу воду, повітря, вогонь, землю — тощо. Ми вже попереду сказали, що люди мають схильність уявляти собі всяку природничу проблєму простішою, ніж вона є. Це не тільки з наївности, але й з тенденції. Найбільш вартне для нас таке пояснення, котре нас робить „панами ситуації“, себто дає нам таке знання конструкції предмету, що ми й самі вже можемо таку конструкцію уложити. Цього роду пояснення приманливе також при розгляданні ґенези цілого світу. Коли скажемо: „на початку був Бог“, тоді ми вже не є „панами ситуації“, бо виринають незбагнуті тайни й закони, що їх нам годі нагнути по нашій уподобі.

Коли ж скажемо: „на початку було ніщо“, тоді ми є „панами ситуації“, бо над нами нема нікого мудрішого від нас, і нема таких тайн, що їх ми не розвязали б, якщо не сьогодні, то завтра. Ось тут джерело раціоналізму й атеїзму — в цій тенденції (а „чуття буденности“ годує її, ніби доказує правдивість її перспективи на світ).

*

Грецькі гільозоїсти приписували своїм творчим складникам світу різні внутрішні прикмети, як любов та ненависть і навіть

розум (Геракліт). А атомісти підсунулися якнайближче до „нічого“: їх складники світу, „порожнє“ (простір) і „повне“ (атоми), не мають ніяких внутрішніх прикмет і не підлягають ніяким законам. Атоми діють на себе тільки механічно, притиском та ударом; у порожньому просторі вони вічно падуть вділ, творять різні вири, різно чіпляються себе, бо мають різні форми (зовнішні прикмети). У цій вічній метушні атоми творять безконечно численні структури, переважно недоладні (недоцільні), що мусять розкладатися; але денеде, по безчисленних невдачах, зовсім випадково, мусять їм удатися й путні (ніби доцільні) структури, що здібні продовжати своє існування. Саме таким способом, „збігом атомів“ (concursus atomorum), повстав наш земний світ. Усяка доцільність у ньому є „a posteriori“. Це тільки „ніби доцільність“, що повстала без усякого пляну, а не справжня доцільність, „a priori“ обдумана.

Атомісти й для „богів“ найшли місце у своїй системі — але цілком зеперечили божество. „Боги“ атомістів це випадкові креатури атомів на звіздах, як на землі люди. Тільки що „боги“ щасливіші й мудріші, та вони нічого не знають про нас і не журяться нашим земним світом.

Світогляд старинних атомістів це ідеал для всіх тих, що хочуть пояснити будову світу „a posteriori“. Та цей ідеал у чистій своїй формі міг удержуватися тільки при наївних поглядах на матерію й життя. Він тужив за фізикою й хемією, бо надіявся, що вони виправдають його — а вони (о, іроніє!) викопали гріб для нього. Фізика й хемія, запускаючись у щораз дальші глибини, викрили, що в природі всюди внутрішні прикмети й закони — закони в атомах і в найбільших космічних системах, закони „a priori“, що простолінійно вели саме до такої будови світу, яка йому питома, закони ритму, пропорції й гармонії. „Але ж пляни будівель, що їх виконує природа, замкнені в самих атомах; вони повні чудес і тайн“ (Bragg). Переможцем вийшов старинний Питагор, що навчав про „пляни a priori“ в природі, яких виразом є число й пропорція.

Завдяки розвиткові новітніх природничих наук ми найшлися в такому положенні, що всі люди повинні б щиро признати: Так, будова світу походить „a priori“!

І певно всі це признали б, якби це не було рівнозначне з тим, що Бог існує. Котрим Бог заваджає, ті — не зважаючи на все — шукають викруту: одні покликуються на те, що „ще не знаємо всього“, отже ніби все таки маємо право пояснювати будову світу „a posteriori“; інші, як тільки можуть, скривають справжній характер свого пояснення, штучно зшивають „a posteriori“ і „a priori“, говорять півтонами, не договорюють до кінця, втікають від остаточної синтези своїх понять... Чуття й тенденція мають свою „льогіку“!

Ch. Darwin застосував світогляд старинних атомістів до органічного світу. Не зовсім відкрито, бо покликується на Бога, що перші початки земного життя від нього походять.

Стільки сказав і над тим більш не призадумується. А далі подає такі поняття й принципи, що всю доцільність, усі форми й усю красу в органічному світі виводить „a posteriori". „Природний добір", той „сліпий бог" Darwin-a, що ніби є автором усіх органічних форм (Дарвін виразно завважує, що „природний добір" діє на сліпо), у безчисленних випадках витворював також недоладні органічні форми, але при житті могли вдержатися тільки доладні форми... І тут та сама „льотерія", що в старинних атомістів: у безконечно численних випадках мусить дещо найтися й путнє...

Та хто не приймає пляну „a priori", той не має іншого шляху, щоб дійти до тієї доцільности, яка є в природі. Якщо світу не сотворив Бог, то світ мусів витворитися сам. Коли ж світ мав у собі пляни „a priori", то від кого дістав ті пляни? Отже лишається, що світ, якщо Бога нема, витворився сам „льотерійним способом" старинних атомістів.

Але ж у природі нема льотерії! Нема її в хемії, ані в біольоґії. В кожній зародковій клітині „a priori" докладно визначене, що з неї має розвинутися: всі родові, відмінові й індивідуальні прикмети майбутньої істоти.

Це так сьогодні, так було вчора — також на початку світу не могло бути інакше. Навіть коли б усі органічні роди, що колись були і що тепер є на землі, розвинулися з однієї й тієї самої первісної клітини, то в тій клітині мусіло б бути „a priori" визначене все, що з неї колись мало розвинутися. Ніяка інакша еволюція неможлива, як тільки еволюція „a priori".

Як у людській машині все є „a priori" (машина є „воплоченням" ідеї інженера), так само у світі все є „a priori" — уложене й передбачене Творцем.

Інженер — це більший стиль буття, ніж машина. Так само Первопричина світу мусить мати більший стиль буття, ніж світ. Взагалі творець більший, ніж його твір; Бог більший, ніж світ; природа більша, ніж наше „я"; мудрість природи більша, ніж наша.

Значить, квестії: „чи Бог існує" і „чи світ Богом сотворений", коли визволимося від пзмороки „чуття нічогости", для нас сьогодні вже не існують.

Зате вічно відкритими залишаються квестії: Який є Бог? Та яке є призначення світу?

Зло й терпіння у світі, „безсердечність" у системі природи („боротьба за існування"), недуги і смерть, „марнота життя" інтриґують наш ум, тому шукаємо щораз нової, щораз глибшої розвязки проблєми „призначення світу".

Всі люди погоджуються в тому, що наш світ „ембріональний", оконечно ще невикінчений. Але ті, котрі вірять у Бога, приймають, що сам Бог викінчить його („другий світ"). А котрі в Бога не вірять, ті приймають, що це має зробити сама людина — своєю наукою і культурою.

І тут та сама різниця: одні обстоюють „a priori" у будові світу, другі обстоюють „a posteriori".

П. І.

40-ЛІТТЯ ТВОРЧОСТИ В. КОРОЛІВА-СТАРОГО.

Д-р Василь Королів-Старий вже кілька десяток літ проявляє помітну творчість у різних напрямах. Письменство, журналістика, видавництва, наука, малярство, а навіть і промисл — ось ділянки, що в них працює він невтомно й запопадливо нераз серед великих злиднів. Саме в серпні цього року минає 40 літ, як він розпочав свою письменницьку діяльність. З того приводу хочу зазнайомити читачів бодай коротенько із тим письменником і різнобічним працівником культури та з його творчістю.

Походить він із шведського роду. Його прапрадід — старшина шведської армії, прийшов на південь із Карлом XII. і був ранений в бою під Полтавою, після чого залишився вже в Україні. Один його прадід був ігуменом Соловецького манастиря. Батько В. Короліва, професор реальної ґімназії, а воднораз і православний панотець, званий ув околиці „добрий піп“, учителював у Полтаві, а згодом обняв парохію в Диканьці, звязаній із іменнями Мазепи, Кочубея, М. Гоголя, та оспіваній М. Пушкином. Василь народився 1879. р. в місті Ладині на Полтавщині. В 10-тому році життя віддали його (разом із Симоном Петлюрою) до духовної бурси, а потім до духовного семінара в Полтаві. В рр. 1899—1904 скінчив ветеринарійний інститут у Харкові, де отримав науковий ступінь доктора (1904). Працював якийсь час як ветеринарійний лікар в Московщині, а потім на Полтавщині, в якій по революції 1905 р. заборонив йому перебувати уряд, через що перенісся він до Києва і був там до кінця світової війни. В тім часі перейшов з православного на греко-католицький обряд. На бажання уряду УНР виїхав до Праги як член дипльоматичної місії. Там зустрів свою теперішню дружину, теж відому письменницю Наталену. По розвалі української держави залишився на еміґрації в Чехословаччині і був професором Української Господарської Академії в Подєбрадах аж до кінця її існування. Тепер живе враз зо своєю дружиною в Мельнику, недалеко Праги.

Ще в дитячому віці вирішив бути письменником, малярем і лікарем. Свою постанову сповнив у всіх трьох напрямах.

Письменницькі спроби почав у 14. р. життя, а в 16. видавав уже в згаданім семінарі часопис „Плахту“, про який згадав своєчасно і Л. Н. Вістник. В серпні 1896. р., обурившись забобонністю інтеліґенції в Диканьці, що повірила заклиначеві бліх та мишей, — описав цю подію й послав те оповідання до найбільш тоді поширеного в Росії петербурзького часопису „Син Отечества“, де його видрукували, а 18-літнього юнака запросили до постійної співпраці. З того часу не випускає він пера з рук досі. Свої оповідання розсипає по різних видавництвах та журналах. Вже в останніх роках студентського життя співпрацював одночасно в кількох періодичних виданнях, київських, харківських, полтавських і петербурзьких. Останнього року своїх студій прожив

місяць у Петербурзі і заробив літературою понад 150 долярів — на ті часи казкову суму. Визначніші його літературні твори — це цікаві, глибокі змістом оповідання з життя православного духовенства, які він цього року зібрав разом і віддав до друку одному видавництву, а далі еміграційні оповідання. Друга обширна ділянка його літературної творчости — це література для дітей. Тут передує роман для юнацтва „Чмелик", що ним захоплюється наша молодь (появилась тільки І. ч., — ІІ-а ще в рукописі), а далі низка діточих казок („Нечиста сила" і більша моральна казка „Зух Клапоух", що на днях вийшла друком), чимало пєсок для дитячого театру (деякі преміовані) та багато перекладів із чеської і словацької мови (одна збірка його перекладних казок стала у нас шкільною лєктурою), а врешті оповідання про діти для дорослих. В. Королів це побіч Таранька найповажніший наш діточий письменник і видавець (на В. Україні). Окрему позицію в його літературнім дорібку творить збірка поем про історичні українські жіночі постаті (про Анну Регіну, Марту Борецьку, Роксоляну, Ведмедівську попівну і т. ін.).

Основна риса його літературної творчости — це те, що він дбає не тільки про естетику, але й про етику творів. Він визнає погляд Плятона, що мистецтво повинно займати почесне місце серед виховників людства та співпрацювати в доконаленню людських душ, спрямовуючи їх до правди, краси й добра — до Бога.

До світової війни на белєтристику ледве ставало йому часу, бо був перевантажений публіцистичною й видавничою працею. Коли С. Петлюра виступив з редакції київської „Ради" — В. Королів став другим із черги секретарем того часопису. Писав здебільша публіцистичні статті, а також театральні рецензії (був 12 років театральним критиком при театрі М. К. Садовського). З 1908 р. стає директором (і одним із основників) великого київського видавництва „Час", перекладає різні книжки й виготовляє відомі калєндарі „Часу" та кілька словників (колись помагав збирати матеріял для словника Б. Грінченка). З часу революції був редактором усіх видань „Часу", редагував часопис „Книгар" та кермував видавництвами „День" (відомі альбоми Києва й т. ін.), „Відродження" й „Сміх". — На просвітянськім конгресі вибрали його головою всеукраїнської „Просвіти". — З публіцистики слід згадати його брошуру „Русскій на Украинє", що вийшла впродовж 3-ьох тижнів у трьох виданнях (разом 35.000 прим.) і дала авторові гонорар — по карбованцю за слово.

Одночасно працював В. Королів науково в ділянці свого фаху — ветеринарії. Найважніша його праця з того обсягу — це „Скотолічебник" (багато накладу у великих тиражах) — більша книга, що дістала 4 медалі від земств, а на її видання дало гроші царське міністерство, дарма, що була вона написана українською мовою, і домагалося від автора дозволу на московський переклад, але такого дозволу не дістало. Крім того написав він 5 високошкільних підручників. Теж замітні його бро-

шюри „Як вибирати коня" (7 видань), „Про домашню птицю" (нагороджена премією) та „Міське самоврядування".

Загалом працював у понад 50-х часописах; книжок і брошюр — поверх 100. Статті, новелі й оповідання розкинені в українській пресі у В. Україні, Галичині, Буковині, Підкарпатті, Америці й у різній еміграційній пресі.

Наш письменник, публіцист, видавець і вчений є водночас ще й малярем та різьбарем. Малярства почав він учитися ще в семінарі, а згодом скінчив малярську школу в Києві за проводом мистця І. Їжакевича та академіка Гомільського. Різьбарства ж вчився у петербурзького професора Аронсона. Наш письменник давніш малював тільки на дозвіллю й аж останніми роками присвятив малярству й різьбі більше часу, малюючи церкви на Підкарпатській Русі і заробляючи в той спосіб на прожиток. З більших його праць — помітний образ у празьких Францісканів, дещо у підкарпатських О. О. Василіян та дуже миле малювання церкви в Імстичеві. З ілюстрацій слід відмітити його малюнки (часто кольорові) в діточих виданнях. Багато його образків — непідписаних, або підписані псевдонімами, що їх усіх мав 20. (Один псевдонім „В. Старий" вкрали в нього для протиукраїнської пропаганди). — Замітніша його скульптура, що в ній позначився мистецький хист творця — це могутня постать св. Василія Великого, вирізьблена для каплиці-аскетора в манастирі О. О. Василіян у Розвегові на Підкарпатській Русі.

У своїй різнобічній праці над розбудовою української культури памятав він теж про її економічну підбудову й у тій цілі заініціював і зорганізував разом із М. Синицьким та К. Михайлюком першу суто-українську фабрику молочарських машин „Добробут" у Києві й започаткував український промисл у тій ділянці. З метою культурної розбудови заложив він і Мазепинську Спілку (У. С. І. М.).

За його 40-літню невтомну й важку працю належиться йому від українського громадянства справжнє признання й щира подяка, що цією статтею йому висловлюємо та бажаємо одночасно й на майбутнє якнайкращих, світлих успіхів у його творчості й прямуваннях.

М. Демкович-Добрянський

НА ЕСПАНСЬКИХ ПОБОЄВИЩАХ

Бігуни історії людства зовсім не покриваються з ґеографічними бігунами нашої землі. Вони не на півдні, ані півночі, а тільки на сході й заході. Европа й Азія це два головні фактори цієї історії, її бігуни. Велетенське змагання між тими двома континентами виповняє львину частину всесвітньої бувальщини. Европа й Азія — два праджерела всієї культури, дієві сили історії людства. Ця друга старша від першої яких шість до

сім тисячоліть. Нові теорії — чи то Фробеніюса, що хоче бачити західню Америку й полінезійські острови батьківщиною пракультури людства, чи то Германа Вірта, що випроваджує початки людства з Лябрадору і взагалі з північної Америки — це тільки здогади, припущення, які ледве чи зможуть доказати свою правдивість і стійність.

Перед тим титанічним змагом двох континентів, двох основних, відмінних принципів, що стали підставою формування життя народів тут і там, відходять на дальший плян усі „льокальні справи". Оте змагання — це немов велетенська хвиля, що перекочується з одного континенту на другий, заливаючи раз одну, то знову другу частину землі. Як перший залив Европи Азією записує історія похід персів на Грецію. Немов реванж за той наїзд слідує потім похід Олександра Великого на Схід; спадкоємцями великого завойовника стають римляни. Але Азія не піддається: Сассаніди, гуни, авари, мадяри, араби, — ось нові фронти азійського наступу й заливу Европи. Та змінлива доля знову перехиляє вагу в супротивний бік, кидаючи на терези історії хрестоносні походи. Але незабаром гряде нова хвиля азійського заливу — татари й турки. Найновіша доба перекотила історичною ареною культурний підбій Азії. Зріст імперіялізму великодержав Европи — це здобування кольоній на інших континентах, але теж і европеїзація Азії, що намагається прийняти не тільки цивілізаційні здобутки своєї відвічної суперниці, але також защепити і її духові цінності на свій грунт, який до прийняття таких вартостей не дуже надається.

На еспанських побоєвищах відбувається тепер один із чергових етапів цієї віковічної боротьби двох континентів. Хоч немає там ні по боці повстанців, ні по боці уряду родовитих азіятів, немає Альманзора, ні його лицарів, то проте справді змагається в Еспанії Европа з Азією; не з тією Азією, що вже раз була всадовилася на піренейськім півострові в VIII. століттю і що від неї еспанці висвободилися врешті аж в XV. в. (здобуття Гренади 1492. р.). Бо як араби, так і та Азія, що з нею мали до діла греки й римляни, репрезентували осілу культуру азійського континенту. Сучасна Еспанія, а разом з нею і сучасна Европа, змагається на життя й смерть із Азією кочовою, з духом азійських степів, з тією Азією, що від неї в давнину самі азійці відмежовувались китайським муром, а в нас, в Европі, проти неї будував Володимир Великий оборонні вали. Чи треба багато доказів, що московський більшовизм — це витвір якраз отого духа азійського степу? Нема нічого більш супротивного европейській духовості, як більшовизм. Отже більшовизм, дарма що зродився в Европі, не є европейського походження. Европа — це культура осілих народів, це ієрархічний порядок суспільного життя, це традиція, це велика творчість на всіх ділянках духового життя. А більшовизм, як і кожний продукт кочового духа степів, це заперечення всякої культури, бо культура родиться там, де починається осіле життя; більшовизм, це анархія, зни-

щення всякого суспільного порядку і знищення найвищого порядкуючого чинника в громадянстві — держави (сам Лєнін признавав тотожність оконечних цілей комунізму й анархізму); це заперечення традиції та історії, бо кочовики, як у дослівнім розумінню цього слова (кочові степові народи), так і в переноснім (кочовики духа — більшовики), не мають історії, ні традиції, бо історія і традиція це витвір постійного звязку народу з землею, з батьківщиною; більшовизм це врешті руїна всякої духової творчости. Більшовизм зродився на тій частині Европи, що містить у собі найменш европейськости і під етнографічним оглядом належить вже до Азії, а духові батьки його (Маркс, Лєнін, Троцький, Сталін) всі до одного не европейці, тільки азіяти (жид, сибіряк, жид, грузин).

Немов у відплату за накинену, штучну европеїзацію Азії, що звихнула на якийсь час природний розвиток азійських культурних народів, східній сусід нашого континенту азіятизує тепер Европу: більшовизм — останнє воплочення духа степів монгольської Азії, — загрожуючи донедавна Европі тільки із сходу, повів і від заходу наступ, щоб здобути й знищити европейську духовість. Азія видала найгірше, що мала, а Европа загрожена найбільшою впродовж цілої своєї історії небезпекою з боку Азії, куди більшою від різних „жовтих" небезпек. Боротьба степової Азії за духове володіння Европою розміняна на тисячі партизантських герців, що і в найдальшій закутині ведуть потайки або явно свою руїнницьку роботу.

Геройські оборонці Альказару боронили не тільки своєї батьківщини перед заливом більшовизму й анархії, боронили теж цілої Европи та її найвищих культурних вартостей — християнської релігії і католицької Церкви.

Це не випадок, що як Лєнін так і Троцький звернули свою увагу якраз на Еспанію ще перед більшовицькою революцією в Росії. Еспанія була подібна до передвоєнної Росії тим, що як тут так і там соціяльно-економічні відносини були до деякої міри подібні. Країна Дон Кіхота, що в ній володів колись Карло V., що була тоді наймогутніша і найбільша держава (відомо ж, що „сонце в ній не заходило"), стояла осторонь тих великих соціяльних і економічних перемін, що відбулись у решті Европи; вона наче б застигла в стані февдального устрою. Капіталістичний порядок господарський і соціяльний там був майже не защепився. Оця відсталість суспільних відносин (відсталість — з погляду капіталістичного і комуністичного) уможливила в своєрідних умовинах еспанського життя поширити й защепити модерні соціяльно-радикальні доктрини, що прибрали там найбільш дивовижну й абсурдну форму. Не забуваймо нпр., що Еспанія — єдиний край, де існують сотки тисяч зорганізованих анархістів, а для їх характеристики відношення до громадських потреб пригадаємо ось що: коли представників анархістів спитав Троцький, чи не думають зорґанізувати хоч якоїсь примітивної держави на місце теперішнього ладу, відповіли вони неґативно; „Якжеж у такому — разі

питав далі Троцький — порадите собі от хоч би з залізницями?“ На те відповіли анархісти, що вони залізниць не потребують.

Відсутність такого капіталістично-ліберального ладу в Еспанії мала теж і той добрий наслідок, що в Еспанії збереглися сили, які змогли протиставитися більшовицькому наступові, коли й там вдалася нова штучка московсько-більшовицької тактики — людовий фронт і коли цей фронт дістався до влади на те, щоб уже явно попровадити Еспанію до більшовицько-анархістичного раю. Впродовж дуже короткого часу перемінилась Еспанія під пануванням людового фронту в країну хаосу, анархії, повного безправя, де більшовицькі й анархістичні ватаги та ячейки, кермовані вправними руками вишколених в більшовії агентів, проводили всією силою і з гарячим полудневим темпераментом своє діло знищення. Цими силами, що стали основою для протибільшовицького повстання були: релігійність, національні почування і військовий дух у народі. Наявність і діяння тих трьох духових сил уможливлює Еспанії успішну боротьбу з більшовицько-анархістичною небезпекою, а відсутність тих сил на Україні і в Росії в 1917. і сл. роках була причиною, що більшовизм побідив на Сході Европі.

Коли пишемо ці рядки, вислід громадянської війни в Еспанії вже пересуджений. Геройська оборона кадетів у твердині Алькакарі і здобуття Толєда, ключевої точки в поході на Мадрід, перехилює оконечну побіду на бік повстанців. Війна ведеться по обох боках із нечуваною заїлістю й жорстокістю, при чому урядові „війська“ допускаються таких жорстоких злочинів, що на їх згадку кров у жилах терпне. Це свідчить про цілковите здичавіння й озвіріння, про повну відсутність всякого, навіть найпримітивнішого людського елєменту в „оборонців“ демократії і свободи, як себе величають приклонники більшовизму в Еспанії. З другого боку повстанські війська національного табору можуть занотувати за собою ряд геройських подвигів, що завдяки їм уся симпатія культурного світу стала беззастережно по їх боці. Джерело їхньої витривалости, посвяти і геройства це свідомість, що вони боряться за велику справу, за релігію, батьківщину, родину, честь свого народу, в обороні найвищих духових вартостей, що їх знає історія людства.

Коли в Еспанії вибухла збройна боротьба між приклонниками більшовизації Еспанії і національним табором, то це був великий запит історії, чи зможе всадовитися більшовизм в країні латинської культури, чи романська духовість дає достатні підстави для успішнього опору більшовицькій навалі. Хід тримісячної боротьби вказує, що змагання з більшовизмом було дуже тяжке, але врешті є надія на побіду національного табору. Англьо-германські народи ще давніш доказали, що нема там ґрунту для більшовизації; востаннє Німеччина, найбільш загрожена комунізмом, змогла упоратись із тією небезпекою. А тепер Еспанія дає приклад, що і романські народи можуть подібно встоятись навіть перед аґресивним більшовизмом. Це ще один

доказ, що московський більшовизм — продукт азійського кочового духа.

Але в добі радія й аероплянів недоцільна є оборона перед заливом азійського степового духа при допомозі китайських мурів чи оборонних валів. Щоб сотворити тривале заборолo перед тією навалою, треба плекати в своїм народі ті духові вартості, що уможливили еспанцям встоятись перед більшовизмом.

РЕЦЕНЗІЇ

Дмитро Николишин: **Ірод Великий.** Історична драма з часів різдва Христа з прольоґом і епільоґом. Коломия 1936. Накладом „Загальної Книгозбірні", стор. 112, 16.

Перо Дмитра Николишина відоме вже віддавна. Належить він до тих письменників, що промощують собі стежку до письменства не так своїм талантом, як більше своєю працьовитістю й дбайливістю. Такі письменники мають тільки одну прикмету, що корисно відрізнює їх від неодного високоталановитого нероби: в їхній творчості слідний звичайно повільний, але невпинний поступ від незугарних початків до стандарту солідного твору середньої якости. Так само й у нашому випацку: кілька літ після невдатного „Самсона" появляється тепер нова історична драма Николишина, що безперечно перевищає дотеперішні його писання. Є це драма, що своїми ситуаціями, будовою й сценічними засобами нагадує передусім Шекспірові королівські драми — хоч помітні у ній деякі елементи античної теорії. Автор зосередив свою увагу на особистій траґедії Ірода і на долі його окруження — а тільки як ясний тон у далині звенить у тій понурій драмі мотив Вифлеємської Ночі, найповніше виявлений у епільоґу. У ідеях драми є деякі цікаві елементи, як ось нпр. звязок морального занепаду з національним рабством і ін. А на загал це драма, що має чималі виховні вартості. Інша річ — оформлення тих вартостей. Воно чи не затяжке до реалізації на аматорських сценах, — а публика з ширшим мистецьким кругозором, моглаб мати щодо того твору великі побажання. Літературні традиції, що їх так цупко тримається автор — це добра річ, але тільки тоді, коли вони ховають у собі все таки щось нове й у формальному огляді. Цього „нового" в драмі Николишина зовсім мало. Незвичайно сумлінно і працьовито простудіований історичний матеріял оформлений тут ще дуже давнім способом.

Позитивна риса Николишина — це його дбайливість за мову й за ритміку. Літературна мова у нього чиста, традиційні ямби легко читаються — і до винятків належать такі наголоси, як шпигýнів (стр. 73) тощо. На рахунок ямбу слід поставити і незвичне наголошування Ірóд, Ірóда і т. ін. Серед атмосфери цієї драми вражає нестиливість таких висловів, як: нас би се й не свербіло (стор. 17), вязать свинячу морду (стор. 30), гетьман (= Месія; 59), наївний (76), орґанічна хиба (слова Соломії! 44) і т. ін. Це недогляди, що вражають несподіванкою у такого дбайливого й сумлінного письменника, як Николишин. Тим більш, що не знаходять вони покриття в незвичайній поетичній силі.

Твір Николишина заслугує на признання як зразок працьовитости й літературної рутини. Зразок тим цінніший, що зовсім вільний від усяких морально-неґативних рис, що ними так часто засмічені тепер навіть куди талановитіші літературні твори. Та й у творчості самого Николишина слід відмітити цю моральну бездоганність найновіших його творів як явище, що дуже корисно відрізняє їх від давніших його писань з „подружною" проблематикою.

Хто з круга байдужности до засад Церкви у тій проблематиці перейшов до величньої проблематики добра і зла, висвітленої в блеску Вифлеємської Зорі — цей доказав, що моральна сторінка літератури йому не байдужа. І це ми з задовіллям підкреслюємо. *м. г.*

М. Мочульський: **Опалева мряка**. Львів, В-во „Ізмараґд". Стор. 128.

Книжка назверх дуже гарна. Заголовок також. Але — ironie долі! — саме те оповідання, що надало цілій книжці гарний заголовок, належить до найслабших, а теж і в ідейному огляді найховзькіше. Все ж таки, в книжці є атмосфера, назначена її поетичним заголовком. Крім нефортунно висуненого на чоло оповідання „Кава", що в ньому скоріше можна ствердити випари сутерин — є ця замріяна „опалева мряка" майже в кожному оповіданні. В одних виразніше й поетичніше позначена, в других непотрібно скаламучена мотивами брукової сензаційности й гріху(„Мумія", „Мартин Ідріс"), або, sit venia verbo, реалістичної ґротесковости („Годованка"). Зрештою — у авторі дрімає правдивий мистець, що вміє впровадити в свої оповідання справді поетичну атмосферу. Ці оповідання писав приятель шляхетної мелянхолії, якому найближчі два бігуни життя: смерть — і діти. У цьому зіставленні лежить увесь мелянхолійний чар збірки. „Останнє Різдво" — майстерна річ у цьому „стилю"; майстерна своєю шляхетною лінією — без фабули в звичайному розумінні цього слова. Смерть, така тиха, мелянхолійна й нереальна в „Останньому Різдві", набирає, знов у траґічній паралелі з дитиною, конкретніших рис у оповіданні „Життя", — а в „Заповіті Вишеньки" стає невблаганою реальністю буденного життя. На другому боці — „Діти", такі наївно-милі, але теж окутані дивним чаром мелянхолії. Дідусь, діти — пес Дунай — і кіт „Васька". Теж мелянхолійний, якийсь „людський" кіт.

На загал, оповідання структурою, стилем і сюжетовою невибагливістю настільки незамітні, що середній читач може пройти попри них, не збагнувши внутрішнього чару їхньої атмосфери. Треба вже деякої рутини в сприйманню поезії, щоб усвідомити собі мистецькі цінноші цієї книжки, вкриті надміру скромною шатою простоти. І тим приємніше мені, що можу звернути увагу на ці риси оповідань Мочульського. Хто вміє так писати — цей або несвідомий своїх поетичних вальорів, або надміру витончений мистець.

Це про чисто літературний бік цієї книжечки. Але є ще, на жаль, і другий бік цих оповідань. Досить сказати, що походять вони з різних часів, роком 1906. починаючи. Хто знає духову атмосферу, в якій виростала українська інтеліґенція передвоєнних десятиліть, цей догадається, що і на цих оповіданнях витиснули своє знамя елементи розкладового інтеліґентського світогляду тих часів; ці неґативні елементи не вигасли і в новіших оповіданнях Мочульського. Вони здебільша проявлені так само невиразно й натяково, як і вся решта духової атмосфери цієї книжки. Але цим вони й небезпечні для невиробленого читача.

Книжка, що в ній знаходимо справжні поетичні цінноші, але сповиті атмосферою, котру не вагаюся назвати декадентською: тим то вона може завести і на ті духові манівці, серед яких зросла доба дакадансу.

м. г.

Слово про Ігорів похід, український лицарський епос княжих часів у переспіві та поетичному п е р е к л а д і подав *Микола Матіїв-Мельник.* Популярне видання. Накладом „Рідної Школи", Львів, 1936.

Перша думка після того, як ця книжка появилася в вітринах книгарень: навіщо? Чи не досить уже тих перекладів і переспівів? Чи не загубили ми вже в них справжнього, первісного „Слова"? Тому з деякою неохотою розгортаємо чергову спробу. На першій сторінці зупиняють нас слова: „Популярне видання". Ми готові відкликати попередні заміти, — це пояснення ставить справу в нову площину та викликає зовсім інші міркування. Популярного видання, себто видання г а р н о г о перекладу з д о б р и м т а д о с т у п н и м для найширших мас коментарем, нам треба. І треба б бути дуже вдячним людині, що обєднувала б у собі поетичний талант з ерудицією знавця предмету та хистом популяризатора, і саме тепер, у 750-ліття ґеніяльної поеми, дала б у руки наших „ратаїв і кметів" захоплюючий твір величезної мистецької та виховної вартости. Оживлені цією надією, беремося за читання книжечки Матієва-Мельника.

Переспів попереджають два пояснювальні розділи: вступ та історична основа поеми. Написані приступно, хоч — можна сперечатися про доціль-

ність у вступі таких тверджень, як: „Слово про Ігорів похід“ це геніяльна поема“..., або: „автор створив величну пісню, що певно зворушувала серця наших предків. Це світла памятка...“ і т. ін. Нам здається, що такими поученнями вбиваємо в читача спромогу безпосередньо сприймати красу твору, бо наставляємо його штучно на шукання тієї ґеніяльности та велимо вже наперед захоплюватися тим, чого ще не знає. Коротке історичне пояснення потрібне. Без нього непідготований читач не розумітиме, в який світ уводить його поема. Але Матіїв-Мельник робить більше. Він наче боїться дати читачеві поему і в своїм вступі та „іст. основі“ наперед хоче навчити, що саме треба з поеми вичитати. Він товстим друком підкреслює вже в цих вступних замітках провідну думку поеми, якби не довіряючи, чи читач сам зможе її собі винайти. „Історична основа“ подає й цілий зміст поеми, ослаблюючи тим зацікавлення читача, бо чого ж більше має в книжці шукати селянин, чи робітник, якщо він знає вже наперед зміст і провідну думку?! Краса поетичного вислову, порівняння, метафори та епітети? Здається, що й не кожний інтеліґент шукає за ними. Для селянина ж як і для дитини, головне — фабула.

На черговій сторінці — родовід князів. Він тут зовсім до речі, але є в нім прикрі недогляди, що його обезвартнюють. І так, виходить із нього, що великий князь Святослав ізронив своє „золоте слово“, як йому ще й десяти років не було! В додатку автор називає його чомусь „братанком Ігоря, що завзято воював“. З родоводу бачить кожен, що великий князь був стриєчним братом Ігоря, — а повинен би крім того побачити, що Святослав був значно від Ігоря старший і тому вважав себе неначе опікуном „молодих соколят“ та мав право звертатися до них словами: „О моя синовчя!“ Рішуче важко буде зрозуміти поему тому, хто схоче збагнути, як це десятилітній братанок брався навчати дорослих і сміливих лицарів!

Нарешті приходимо до самої поеми, чи скоріше переспіву. Вражає не то поспіх, не то недбайливість у гармонійному викінченні цілости. Деякі частини справді гарні. Перекладач зумів схопити те, чого даремне шукаємо в інших переспівах „Слова“ — його духа і ритм. Одному Шевченкові в переспіві „Битви на Каялі“ та „Плачу Ярославни“ вдалося вповні передати силу і красу ориґіналу. Переклад Матієва-Мельника подекуди дає нам теж його відчути. Тим більш переконливо ворушиться в нас думка, що автор міг опрацювати не тільки частини, але й цілість дбайливіше та краще. Бо що ж це таке:

„Гей, від ранку до вечора, з вечора до ранку
Летять стріли гартовані, летять безустанку.
Гремлять шаблі об шоломи у танку вогневім, (sic!)
Тріщать в полі незнаному копії сталеві.
Бють шаблями об шоломи сили молодецькі
В чужім полі, на роздолі — землі половецькій“.

Чи в цій коломийці в силі хто відчути сувору красу жорстокого бою, в якого ориґінальному описі немає ні одного зайвого слова, а зате читач бачить хмару стріл та чує удари мечів і тріск ломаних ратищ?

Деякі частини автор перекладає прозою. Інших знову не перекладає зовсім, тільки переповідає їх зміст, додаючи свої пояснення та завваги. Все те помішане, — читач не визнається, котрі слова є переповідженням змісту, котрі додатком від М. Мельника, а де починається переклад. Наприклад:

„Полоцьк і Городло загрожені з півночі та й нема кому їх боронити. Лиш один князь рушив до бою, по лицарськи. То Ізяслав Василькович, внук Всеслава. Але він поляг у битві, бо не виступили всі князі разом. Так через незгоду — погром!

Давно воював Всеслав Полоцький за київський великокняжий престіл. З Києва опівночі скочив лютим звіром, а з Білгорода крізь імлу синю опинився в Новгороді й відчинив його брами і „розбив славу Ярослава“ скочив вовком до Немиги з Дудуток. (Все те разом: поетичний образ-символ непосидющої, войовничо-авантурничої вдачі Всеслава)“. (Ст. 25).

На нашу думку — все те образ хаотичного, будьякого опрацювання „Слова", а воно і в популярному виданні заслугує на більшу уважливість.

Плюсом видання є додання до перекладу кількох винятків у староукраїнському оригіналі.

Книжечку замикає недбайливо написаний розділ п. н. „Оцінка Слова про Ігорів похід" і „Завваги", себто пояснення до тексту. В популярному виданні цих пояснень повинно бути більше й не таких лаконічних. Нпр. до речі було вияснити, що це значить: „Боян, як бажав кому творити пісню, то скакав білкою по деревах, вовком сіроманцем по землі, збивався під хмари орлом сизокрилим". Як же інакше вияснить собі це місце неосвічений читач, як не дослівно, мовляв, Боян скакав по деревах! Зате пояснення зрозумілих слів: „шукаючи собі чести, а князеві слави" вченою завважою, що це „епічне повторення" — зовсім зайве й тільки непотрібно відриває увагу від тексту. Деякі вияснення крім цього зовсім хибні.

Як виходить із вищесказаного, книжечка М. Матієва-Мельника не сповняє ролі популярного видання. Для школи вона теж не дуже підходить, бо середнєшкільній молоді, (якщо не даємо їй оригіналу), треба дати зразковий переклад цілости (з пропущенням тільки найтемніших місць).

Мова, правопис і коректа — це ті додатки, що доповняють враження поспіху та невеликої дбайливости.

Ми все ж таки певні, що коли б М. Мельникові довелося видати свою книжечку другим виданням, то в ньому щезли б усі вказані недотягнення й ми мали б один із кращих, бо зближений до духа оригіналу переспів.

ю. ф.

Слово, журнал словянської фільольоґії. І. Редаґує *Константин Чехович*. Видання Семинара Словянської Фільольоґії при фільософічному факультеті Української Богословської Академії у Львові. Львів 1936, липень.

В нинішніх важких фінансових умовинах, коли найкраще вивінувані наукові інституції ледве спроможуться на періодичне видання наукових журналів, Українська Богословська Академія, що видає періодичний науковий журнал „Богословія", та ріжні серії наукових праць і підручників, приступила до видавання ще одного періодичного журналу словянської фільольоґії, що появлятиметься (як зазначено у вступі) двічі до року. — Гарний, естетично виданий зшиток (74 ст.), що в нім поміщені праці самих членів згаданого семінара та редактора журналу, вказує на гарні овочі семінарійної праці під рукою проф. Чеховича. У вступі зазначує він, що „завданням журналу буде не тільки науково досліджувати і побільшати наукові здобутки в усіх ділянках словянської фільольоґії, але також оцінювати давні і новіші наукові слявістичні праці, не промовчуючи і їх ідеольоґічного забарвлення". І саме перша стаття його пера п. з. „До проблеми східнословянської прамови" йде за лінією тієї засади й поборює прихильників т. зв. праруської ґрупи, проти яких перший виступив сучасний нестор українського мовознавства Ст. Смаль-Стоцький. Стаття інформативного характеру, багата змістом і переконлива. Решта статтей, причинків і матеріялів — це праці богословів з обсягу етноґрафії, з вийнятком однієї фільольоґічної про меморіял членів російської Академії Наук про українську мову з 1905 р. Ця стаття Ол. Буця дає історію трьох заборон українського слова під російською займанщиною (1863, 1876, 1881).

Цікава стаття Юл. Бабія про косарські звичаї в Галичині, написана досить основно (з мапкою), опирається на записках автора і його товаришів, та розкриває перед читачем попри те, що вже згадували етноґрафічні збірники, також багато нових відомостей про такі рідкі звичаї косарів, у Галичині, що вже тепер вигибають. Коли читається цю статтю, так і вичувається, що вона неповна й невичерпуюча та не зовсім науково обґрунтована, до чого признається при кінці сам автор, але дає багато вкладу в українські етноґрафічні студії й спонукує саме богословів займатися працями з тієї ділянки. Причинок В. Якубяка про косовицю в Печеніжині та матеріяли про різдвяні звичаї і квестіонарі про етноґрафічні досліди вказують, яке поле праці, крім душпастирської, розкривається перед духовенством на селі, та скільки матеріялу можуть вони внести до українознавства

(розуміється після відповідних студій), як це роблять тепер такі білі круки серед священства, як о. С. Метелля, парох Люблинця біля Чесанова. Перед священиками-богословами велике поле праці спершу над своїм знанням, над своєю мовою та над українознавством. Новому журналові слід побажати успіхів і більше співробітників також із світських науковців.

В. Л. М.

Luigi Salvini: **La letteratura bulgara dalla liberazione alla prima guerra balcanica (1878—1912).** Publicazioni dell' Instituto per l' Europa Orientale, Roma. Prima serie: letteratura — arte — filosofia. XXX. Roma 1936. Стор. 204.

Римський Інститут для Східньої Европи видав саме книжку, що на неї варт і нам звернути увагу — бо книжка ця займається літературою народу, з яким нас вяже не тільки племінне споріднення, але й давні культурні звязки та обопільні симпатії. Мова про працю Л. Сальвінія, що дав огляд історії болгарської літератури новіших часів. Автор вибрав собі одну добу розвитку новішої болгарської літератури, саме роки 1878—1912, себто від моменту визволення болгарського народу до першої балканської війни. Ці важливі в історії болгарів події напевно мали великий вплив і на розвиток їхньої культури, а зокрема літератури; крім того на той час припадає теж і в світовій літературі зворотний етап: перехід від розквіту реалізму до модерністичної поезії. Тому таке виділення цього періоду болгарської літератури має свої підстави.

У книжці Сальвінія знаходимо, крім загальних розділів про життя й літературу болгар перед їх національним визволенням і після визволення, дальші інструктивні й цікаво написані глави з історії болгарської літератури, що в них характеристичними виразниками розвитку є відомий і з українських перекладів І. Вазов, а далі П. Славейков, Константінов, Міхайловскі, Яворов, Тодоров та Елін Пелін. Є в книжці теж окремі розділи про болгарську письменську мову і про літературну критику. На кінці бібліографія.

Болгарське нове письменство, як відомо, не належить покищо до передових словянських літератур, таких як московська, польська, або зокрема українська, котрій болгарські письменники завдячують теж чимало животворних впливів. Болгарська нова література не дорівнює навіть широкому діяпазонові чеської літератури, ні культурному розмахові хорватської. Все таки, і в ній знаходимо чимало вартостей цікавих не тільки для словян, але й для ширшого світу. Заслуга Л. Сальвінія в тому, що він зумів ці вартості видвигнути й увидатнити перед італійським читачем. Тим більше сподіємося від Інституту, який видав цю книжку, а може й від того самого автора, що він присвятить окремий обширний том теж новішій українській літературі, яка — не будьмо занадто скромні — дає і кількостево і якостево без порівнання більш цікавий для чужого читача матеріял, ніж розгляпений у названій вгорі книжці період новішої літератури болгар. *г.*

За Державність. Матеріяли до історії війська українського. Збірник 5. Каліш 1935. Видає Українське Воєнно-Історичне Товариство. Редаґує колеґія. Відповідальний редактор полк. Михайло Садовський. Стор. 276+4 нч +10 ілюстраційних вкладів. В тексті 10 операційних схем і дві ілюстрації.

Від 1929 року видає „Українське Воєнно-Історичне Товариство" у Варшаві свій орґан „За Державність", неперіодичні наразі „збірники воєнноісторичних матеріялів із часів визвольної боротьби за незалежність України в добі останній та з часів минулих". За сім літ, — без ніякої посторонньої допомоги, — появилося друком 5 Збірників, разом 1232 сторінки друку, багато ілюстрованих, з численними знимками, плянами і схемами бойових операцій. Для історика воєнних дій визвольної боротьби останніх часів, а навіть козацької доби, є це незвичайно цінне і багате джерело сирих матеріялів-споминів і викінчених наукових праць.

Опубліковано досі у Збірниках „За Державність" понад 40 статтей і довших наукових праць. Найбільше місця присвячено представленню воєнних операцій Армії У.Н.Р., в рр. 1918—21, з яких на перше місце висувається „Зимовий похід" ґен. М. Омеляновича Павленка (Зб. I—IV), ґен. Ол. Удовиченка: „Форсування Дністра під Городницею (Зб. IV) та нескінчена ще: „Від Дністра до лінії перемирря і відворот за Збруч" (Зб. V),

ґен. П. Шандрука: „Українська Армія в боротьбі з Московщиною" (Зб. IV) та ґен. А. Пузицького: „Бої Сірих за Коростень" (Зб. II). До тієї ґрупи належить і ряд статтей III. Зб., присвячених рейдові 1921 р. і Базарові та кілька інших. Другу, зближену до попередньої, ґрупу творять моноґрафії поодиноких частин армії У.Н.Р. Є між ними цінні „Записки до історії Сірих" полк. В. Проходи (Зб. I) та ґен. М. Безручка: „Січові Стрільці в боротьбі за державність" (Зб. II і III). Окрему ґрупу творять спомини учасників про деякі моменти з визвольної боротьби, або важніші події з днів революції на Україні. Деякі з них, написані талановитою рукою, є поважним причинком до наукових статтей Збірника.

Справі українізації військ і українського руху в російській армії в перших місяцях революції посвячені чотири статті Збірників. Вражає тут відсутність проводу з Києва, що підкреслюють згідно усі автори (полк. В. П. Савченко, сотн. В. Корніїв та Юрій Науменко).

На сірому кінці стоять статті, присвячені справам фльоти. Є їх дві, займають разом (в II і V Зб.) 18 сторінок, тобто 1·5% усього. Автор обох — лейтнант фльоти С. Шрамченко.

Незвичайне значіння для пізнання підложжя революції мають „Спостереження і враження військового лікаря з часів великої війни й революції" д-ра М. Галина, ґен. хор., про які буде мова нижче.

Давнішій історії України, головно козацької доби присвячені чотири статті, між ними сотн. О. Переяславського: „Лоїв", про яку буде мова нижче, — та д-ра Б. Крупницького: „Пилип Орлик на Правобережній Україні в 1711 р.", написані талановито з великим вкладом праці та знанням наукової літератури.

Матеріяли для бібліоґрафічного покажчика: „Українські Січові Стрільці" Петра Зленка, що ними закінчений V Збірник — це корисна новина, що ще більш підкреслює науковий характер Збірників „За Державність", так як і „Сторінка виправлень", поміщувана від III Збірника почінаючи, на останніх листках книжки. За те вражає доволі скупий відділ рецензій і цілковита відсутність нотування літературних новин, що торкаються історії визвольних змагань. На нашу думку добрі рецензії, а хоч би тільки можливо повний перегляд літератури до визвольних змагань в того роду видавництві необхідні. Заощадили б багато праці і самим співробітникам і науковим працівникам поза видавництвом.

Пригляньмося з черги ближче останньому, 5. Збірникові. Є в ньому 13 статтей з усіх відрізнених нами ділянок. Передовсім займемося працями, що дотичать воєнних операцій. Є їх три, а скоріше тільки перші частини трьох статтей, дальші появляться в наступному Збірнику. Перша, це дуже глибока і багата змістом стаття ґен. хор. А. Пузицького: „Боротьба за доступи до Києва". (ст. 9—61). Зображені в ній на перших 20 сторінках відносини в запіллю і праця автора над сформуванням 17. дивізії в Рівному в лютому і березні 1919 р., переїзд дивізії до Коростеня (20. III) та бойові операції, доведені до кінця березня.

Яскравими красками змальовує автор гниле запілля армії У. Н. Р., руїнницьку ролю „отаманчиків" та інтриґи й анархію на верхах. В Бердичеві, осідку команданта дивізії Сірих, слабовільного отамана Палія, волочаться вранці озброєні до зубів пяні старшини, співають, кричать; повно їх і в шинках. В найліпшому зареквірованому готелі пяничать в товаристві жінок отамани на відповідальних становищах, а начальник штабу сотник Морозевич „проциндрив мільйони скарбових грошей" і також безкарно гуляє.

Стан 17. дивізії у хвилі приїзду автора до Рівного — жахливий. Командні місця в руках ледачих старшин; між ними двох москалів. Командирами полків колишній „унтер", селянин-повстанець і 18-літній недоука ґімназист, „отаманчик", зрадник і демаґоґ, якого наказний отаман ґен. Осецький бажав зробити командантом корпусу. „Полки" по кількасот душ кожний, зброя занедбана, поржавіла, обозів немає, дисципліни ніякої. Три гарматні полки без коней і добрих старшин доповняли „бойовий" стан дивізії. В касарнях панував хаос, бруд, сміття, сморід і руїна. Не багато краще виглядали помешкання старшин. Один тільки шпиталь був оазою чистоти.

Працю автора „облегшували“ отамани Осецький і Оскілко надсиланням темних типів на командантів частин, доповнюванням дивізій новими „революційними“ частинами, вириванням щораз нових зреорґанізованих частин та безустанними інтриґами. В таких умовинах наказ виїзду з дивізією на фронт видався авторові рятунком для дивізії.

Вдатно проведені воєнні операції в напрямі Овруча доводять до розкладу більшовицьку армію. Тульська бриґада під командою царського штабового старшини Стрекопитова переходить на сторону армії У.Н.Р. Зображені ті операції незвичайно живо, переплітані цікавими епізодами революційного побуту (потяг „отамана“ Ворушила, жидівська делеґація, „відкриття“ маґазинів) та характеристиками всякого роду „отаманів“. Шкода тільки, що автор не подав стану дивізії після реорґанізації в хвилі виїзду на фронт. Стаття добре ілюстрована операційними схемами, що облекшують орієнтацію в подіях.

Трохи слабша стаття ґен. хор. Олександра Удовиченка: „Від Дністра до лінії перемиря і відворот за Збруч. Бойові чини правої ґрупи армії У. Н. Р.“ (15. вересня — 21. листопада 1920 р.) доведена покищо тільки до дня 19. жовтня (стор. 76—123). Автор зясовує на основі споминів, оригінальних наказів і більшовицької літератури похід Армії У. Н. Р. в союзі з польською армією від Дністра до Шаргороду на Поділлі. Шкода, що автор не подав бодай приблизно бойового стану української армії, а постійно оперує термінами, що в звичайних обставинах мають свою устійнену питому вартість („дивізія“, „бригада“, „курінь“, „полк“). Це занедбання викликує прикре непорозуміння у читача чи дослідника, коли довідується, що 7 „дивізій“ армії У.Н.Р. з трудом давало собі раду з 3.500 більшовицької піхоти, 209 шабель та 12 гарматами. А до того не знатиме навіть імення командуючого армією У.Н.Р., що його накази так часто у статті згадується. Характеристичне, що в статті ані разу не зустрічаємо нижчого ступня старшин, як полковник кінноти й сотник піхоти (таких мабуть у той час і не було). При описі героїчних подвигів нашої армії не збережена міра. Раз-у-раз читаємо про сотні вбитих і полонених ворогів, а найбільш десятки ранених і вбитих вояків української армії. Чи направду так було?

Все таки стаття залишиться поважним причинком до історії наших визвольних змагань у тій найприкрішій добі, коли великий був дух у армії а не ставало набоїв, харчів і сил, щоб виконати бодай десяту частину операційних плянів.

Остання з циклю операційних статтей це полк. В. Савченка: „Нарис боротьби війська У.Н.Р. на Лівобережжі наприкінці 1918 та початку 1919 рр.“, писана „на підставі документів та оповідань свідків“ (ст. 158—185). Починається доволі однобічним змаганням політичного положення на Україні перед повстанням Директорії, переглядом військової сили у наших сусідів та „статистичним“ оглядом Лівобережжя. Немає за те згадки про Винниченкові переговори з більшовиками на передодні повстання, хоч заступлення бойових частин на кордоні паперовими зобовязаннями ворога потягнуло за собою необчислимі шкоди. Зясуванню боротьби повстанських військ Директорії з гетьманськими на Лівобережжі посвячено тільки 10 сторінок і доведено події до останніх днів листопада. На тлі тих сумних днів на Україні чітко відбивається постать полк. Болбачана (розстріляного згодом за „зраду“), що навіть в розгарі братньої боротьби не забуває забезпечити кордони України.

Багато цінного матеріялу подають дві моноґрафії частин армії У.Н.Р.: 1) пполк. А. Марущенко-Богдановський: „Матеріяли до історії 1-го кінного Лубенського імени запорожського полковника Максима Залізняка полку“ і 2) полк. К. Смовський: „Гайдамацький кіш Слобідської України та його артилерія в 1917—18 році (ст. 137—157). Перша широко закроєна, але поверховна, до того недокінчена і невідомо, чи буде продовжувана. Автор починає з перших днів революції та доводить історію полка, формованого на фронті — невідомо коли і невідомо де, — до дня 31 липня 1919 року. Описує побідні бої полку з більшовиками, але оминає описи відвороту і невдач. Через те історія полка виходить неповна і недокладна. Додана схема походу полка і джерельні матеріяли підносять вартість його статті,

За те реєстри старшин і урядовців без подання повних прізвищ не мають найменшого змислу. Джерелом до історії вони не стануть, а займають місце.

Друга стаття це досить безладний жмут споминів, то проте цінний деякими утриваленими моментами. Повстав Гайдамацький кіш в листопаді 1917 р., а творцем його був ґен. секретар військових справ С. Петлюра. Кіш брав участь в бою під Крутами (самого бою не описано), в обороні Києва, у відвороті та в добуванні Києва. З кінцем березня 1918 р. приділено його до складу Запорозького корпусу.

Моментом розброєння II. ґвардійського більшовицького корпусу займається у своєму спомині з половини грудня 1917. р. Яків Водяний. Це гарний причинок до історії Вільного козацтва. („Виступ Вільного козацтва проти москалів на ст. Винниці" ст. 202—206). Цікаві теж подробиці про відносини в Одесі в початках революції подає Юрій Липа у короткій статті „Одеська Січ" (ст. 207—8).

Стаття Юрія Науменка: „На переломі (ст. 186—196) дає цікаві причинки до історії українізації частин в б. російській армії, а це „ударного баталіону при 102-ій пішій дивізії". І тут підкреслена недостача проводу з Києва. Українізація відбувалася самочинно.

С. Шрамченка, лейтнанта фльоти „Закон про державну українську фльоту та його виконавці 124—136) це одно жахливе оскарження соціялістично-революційних чинників, що, зруйнувавши армію, взялись руйнувати фльоту. Ґен. Секретарем морських справ іменовано Д. Антоновича тільки тому, що він „любить Дніпро й ще студентом любив гребти на човнах". А знесення примусової служби й у воєнній фльоті було для неї смертельним ударом.

В V Збірнику знаходимо і другу частину споминів д-ра М. Галина, ґен. хор.: „Спостереження і враження військового лікаря з часів великої війни і революції" (ст. 227—242). Цього разу є в ній цікава характеристика командної російської ґенераліції.

До історії козаччини відносяться статті: „сотн. О. Переяславського: „Лоїв" (ст. 62—75) та ґен. хор. В. Дашкевич-Горбацького: „Про походження Остапа Дашковича († 1535 р.)" (ст. 197—201). Перша, це докінчення статті з попереднього Збірника, що займається наслідками бою під Лоєвом. Кінчається виказом памяток того бою. Друга, це ще одна ґенеальоґічна гіпотеза, що намагається навязати рід Дашковича до занепалих княжих родів XV ст.

Кінчається Збірник Бібліоґрафічним покажчиком до історії Українських Січових Стрільців, що про нього була вже згадка вище.

На загал V Збірник „За державність" це дальшній поступ і уліпшення видавництва. Можна його поручити тим всім, що для них дороге наше минуле і наше майбутнє. На закінчення одна ще заввага для редакції: в збірниках, що виходять раз у рік всі статті повинні мати своє закінчення в одному числі, а якщо це не можливе з технічних причин добре було б подавати на окладинках зміст попередніх Збірників.

Р. Зубик.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

З початком місяця жовтня Адміністрація розсилає пригадки своїм передплатникам і післяплатникам в справі залеглостей по місяць жовтень. Журнал „Дзвони" має великі грошеві зобовязання і тому найменша вплата буде для нього великою поміччю. На жаль є багато впертих довжників, байдужих на наші упімнення. Для тих будемо приневолені відновити чорну листу вже в найближчому числі.

НОВІ КНИЖКИ

Silvestre Kalenets: Taras Chevtschenko. Sua vida e obras. Життя Шевченка і його твори (переклад віршів.) Editora ucraina „Parana" Curitiba (Бразилія) 1936. м. 16⁰, 26 ст.

І. Коровицький: Віще зілля. Поезії. Л. 1936, 16⁰, 46.

Б. Жарський: Кучеряві дні. Поезії. Накл. Вид. „Голос з-над Буга" Сокаль. 1936.

М. Дяченко: Іскри. Збірка поезій. Станиславів 1936. Накл. „Просвіти" в Боднарові. 16⁰, 44.

Т.Шевченко: Повісті й оповідання за ред. П. Зайцева. Повне вид. творів Т. Ш., т. VIII. Укр. Наук. Інститут. Варшава-Львів 1936, м. 8⁰, 328.

С. Даушков: Було колись. Істор. повість у 4 частях. І. ч. Накл. автора. Кремянець, 1936. Ст. 270.

Дм. Николишин: Ірод Великий. Істор. драма з часів різдва Христа з прологом і епілогом. Накл. „Заг. Книгозбірні". Колом. 1936, 16⁰, 110.

Ю. Горліс-Горський: Клянемося могилами героїв! (Отаман Хмара). Пєса на 6 відслон з епілогом. Л. 1936. 16⁰, 60.

В. Лопушанський: „Встоятись не було сили". Драма на 3 дії на тлі повісти „У споконвічному вирі". Накл. автора. Ходорів 1936. 8⁰, 46.

С. Калинець: Дівчина з Ірасеми. Картина на 3 дії. З часів як ботокуди нападали на перших укр. поселенців в Бразилії. Укр. Вид. „Парана" в Куритібі, Бразилія. 1936, м. 16⁰, 40.

В. Королів-Старий: Зух-Клапоух та Роман Лопух. Чарівна казка з рис автора. Вид. „Наш Приятель" Л. 1936, в. 16⁰, 48.

Ст. Король: Школярик Маркіян. Сцен. карт. з дит. літ М. Шашкевича. Накл. „Світ Дит." Л. 1936.

О. Грицай: Щуролов з Гамельн. Давній переказ. Діт. бібліот. Л. 1936, 16⁰, 38.

Три Свято - Миколаївські вистави. Накл. „Світ Дит." Л. 1936.

о. М. Марисюк ЧСВВ.: Чи соціялісти мають слушність? Жовква 1936. 16⁰, 32.

Ф.Набор: Німецька кузня. Перекл. з нім. Вид. ЧСВВ у Жовкві. 1936, 16⁰, 240.

С. Ліхарева: О Софіи Премудрости Божіей і Alexandre Eck. Le Moyen âge russe. Львів—Жовква 1936. Вел. 8⁰, 11+(1). — Відбитка з „Записок ЧСВВ". VI.

Сівач. Часопис для проповіди й катехизи. Ч. 1. Львів, Вересень, 1936. Рік 1-ий. Ст. 32 + 8.

Вістник Марійських Дружин. Орган Управи Марійського Т-ва Молоді. Ч. 2. Виходить неперіодично. Львів 1936. 8⁰, 44.

Лицарство Пресвятої Богородиці. Ілюстр. місячник, призначений для поширення, почитання й набоженства Пресвятої Діви Марії. Ч. 3. Львів, вересень, 1936. Рік І.

М-р М. Козак: Клясократична ідея та криза сучасних державних систем. Надбитка з „Дзвонів". Л. 1936, 8⁰, 10 ст.

В. Стецишин: Комуна і Народній Фронт. В-во „Проміні". Л. 1936, 16⁰, 32.

Р. Рій-Рійченко: Під обухом червоного ката. Фелікс Дзержинський — кат України і „Трохи правди про жидів". Вид. „Всесвіт" ч. 2. і 3, Л. 1936.

Л. Буковинка: Внутрішня українська політика. Накл. „Жін. Справ". Чернівці, 1936, 16⁰, 24.

Записки Чина св. Василія Великого. Том VI. 1—2. Львів 1935. Вид. і ред. о. Й.І. Скрутень ЧСВВ. Зміст: І. Статті: С. Федоров: Боротьба за межі в степовій епархії XIII—XIV ст. — Д. Олянчин: До історії торговлі Руси-України з Балтикою, зокрема ж Стародуба з Кенігсбергом наприкінці XVII й поч. XVIII ст.— І. Крипякевич: З історії міста Жовкви. — М. Голубець: Зарання дослідів над українським деревляним будівництвом. — М. Андрусяк: Боротьба за єпископську катедру. — II. Матеріяли. — III. Місцелянеа.— IV. Бібліографія. — Огляд надісланих книжок. 8⁰, 430.

Слово, журнал словянської фільольоґії. І. Ред. К. Чехович. Вид. Семинара Словян. Фільольоґії при фільос. факультеті Української Богослов. Академії. Л. 1936, липень.

М. Рудницький: Від Мирного до Хвильового. Накл. „Діла". Львів, 1936. р. 16⁰, 440.

Д-р К. Чехович: Постать Мойсея в творчості І. Франка. Надбитка з „Дзвонів". Л. 1936, 8⁰, 16.

І. Огієнко, Д-р Іл. Свєнціцкий: Опис рукописів. 1936. Вел. 8⁰, 7. — Відб. з „Зап. ЧСВВ".

Оксана Компанієць: Леся Українка. „Деш. Кн." ч. 15—16. Л. 1936, 16⁰, 32. З портр. Л. У.

Д-р Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких. І. ч. Вид. „Богословії" ч. 23. Л. 1936, 8⁰ 128 + 10 ст. ілюстр.

Д-р І. Копач і о. А. Федоряк: Спогади про Лаврів. Відбитка з „Записок ЧСВВ" V. Накл. авторів. Л. 1936.

Траґедія Козачества, ч. III. Париж 1936, ст. 700 з мапами.

о. Р. Лукань, ЧСВВ: Спис книжок Видавництва ЧСВВ в Жовкві. Жовква 1936 р. 8⁰ 36. (Дуже солідна і дбайливо опрацьована книжечка)

25-літній Ювилей Читальні Т-ва „Просвіти" в Лазах (повіт Ярослав). 1911—1936. Друге ілюстр. видання. Ярослав 1936. 16⁰, 30.

Календар Альманах „Дніпро" на р. 1937. За ред. Вол. Дорошенка. Накл. Укр. Тов. Допомоги Еміґр. з України. Л. 1936, 8⁰.

Календар „Батьківщина" на р. 1937. Накл. „Батьківщини". Л. 1936.

Календар „Український Інвалід" на рік 1937. Рік вид. II. Львів 1936. Накл. Укр. Тов. Допомоги Інвал. Ст. 135.

Українське дошкілля, підручник для провідниць українських діточих садків. Зредаґ. Л. Ясінчук. Накл. „Р. Ш." Л. 1936, 8⁰, 342.

Звідомлення Управи Приватн. Коедук. ґімн. ім. О. Маковея „Рідн. Шк." УПТ. в Яворові, за шк. р. 1935-36. Яворів 1936, 8⁰, 24.

„Дітвора співає, в садочку гуляє". Співаник з руховими іграми. Слова В. Щурата. Музика та уклад ігор Б. Вахнянина. II. ч. Вид. „Р. Ш." Л. 1936, 8⁰, 12.

З просвітянського фронту на Підгірю й Гуцульщині — одноднівка. Солотвина, в липні 1936, 8⁰, 8.

Боротьба новочасного Прометея. Накл. „Хліборобської Правди". Чернівці 1936.

„Розвиваймо стяг весело" і „Сонце глянуло зза хмар". Міш. хор. Слова У. Кравченко, муз. Я. Ярославенка. В-во „Торбан", ч. 280. у Львові. Ціна 1 зл.

Ю. Кікта: Народні пісні з акордами. (Вправи на ґітару без знання нот). Ярослав 1936, 16⁰, 12.

Ю. Кікта: Табеля на 6-ти струнну ґітару російського строю. Ярослав 1936.

„І звук пісень і шелест лент", кантата на мішаний хор. Слова У. Кравченко, музика Я. Ярославенка. Вид. „Торбан", у Л.

„Вічний революціонер", гимн на міш. хор. З муж. на міш. хор перер. Я. Ярославенко. Вид. „Торбан" у Л.

Нові часописи.

Студентський Вістник. Неперіодичне вид. Львів, червень 1936, 8⁰ 48. Вид. і відп. Д. Кульчицька.

„Фронтом", часопис боротьби з комунізмом, марксизмом і матеріялізмом. Виходить що 10 день. Видає і відповідає Р. Сидорак. Львів. Вже вийшло ч. 1 і 2. Форм. in fol. 10 стр.

Голос Нації. Тижневик. Видає Ж. Процишин. Відпов. Р. Зацерковний. Львів 1936. In fol. — 8 ст. Вже вийшло ч. 1—8.

Світанки — журнал для молоді. Вид. в Сокалі. Участь беруть: Ір. Наріжна, Б. Стецишин, Й. Стефанишин, К. Дубравська й ін.

Див. теж між релігійними виданнями.